

ЧИТАНКА З

Частина друга

ББК 81. 2УКР—93
С13

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-1085 від 20.03.04)

Художник *В. І. Анікін*

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ:

— прочитай правильно

— з'ясуй значення слів

— прочитай, подумай

Права авторів та видавничі права ДСВ «Освіта» захищені Законом України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. (зі змінами від 11.07.2001 р.).

Друковане копіювання книги або її частини, будь-які інші контрафактні дії тягнуть за собою відповідальність згідно зі ст. 52 цього Закону.

Савченко О. Я.

С13 Читанка: Підруч. для 3 кл. — К.: Освіта, 2003 —
Ч. II. — 143 с.: іл. — ISBN 966-04-0522-7.

ББК 81.2УКР—93

ISBN 966-04-0522-7

© О. Я. Савченко, 2003
© Видавництво «Освіта»,
художнє оформлення

СТОРІНКИ ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ

Певно, у тебе і твоїх друзів часто виникають запитання: що? де? коли? як? чому?.. Де шукати на них відповіді? Джерела різні. Найбагатше з них — книжки: твори письменників про природу та наукові відкриття, дитячі енциклопедії, словники, журнали.

Читаючи твори цього розділу, навчайся виділяти головне, запам'ятовувати нові відомості, нові слова, ставити запитання, стисло переказувати прочитане.

ХОТІВ БИ Я ЗНАТИ...

Хотів би я знати, про що розмовляє
берізка з берізкою рано в гайку.
Про що невгамовна синичка співає,
стрибаючи з гілки на гілку в садку?

Хотів би я знати, про що то воркоче
бентежна голубка у нас під дашком.
Про що загадково струмочок шепоче,
збігаючи в пишну долину ярком?

Хотів би я знати, про що завжди мріє
лелека, забрівши в високу траву.
Яка саме зірка у небі зоріє
для мене, аж поки я в світі живу?

Хотів би я знати, що риба говорить,
коли табуніться в прозорій воді.
Хотів би я знати, чи дихають гори,
чи біль відчують лани золоті.

Хотів би пізнати я все достеменно*,
бо так же життя я під сонцем люблю,
що всякі новини про світ незбагнений
душею і серцем жадібно ловлю!

Олекса Кобець

Достеменно — точно.

Прочитай вірш мовчки.

Про що задумується хлопчик? Розглянь малюнок.
Чи таким ти уявляєш хлопчика?

П о п р а ц ю й т е р а з о м! На які запитання, поставлені
у вірші, ви могли б відповісти? А про що хочете довідатися
ви? Запитайте один одного.

Прислів'я

Хто багато питає, той багато знає.
Що вміти, того за поясом не носити.

ГОРОБЧИК І ВОГОНЬ

Стара Горобчіха дозволила на-
решті своєму маленькому синочку
вилетіти із гнізда. Зрадів Горобчик,
вилетів, пурхає та все матір питає:

— А це що? А то що таке?

Пояснила йому мати, що таке зем-
ля, трава, дере́ва, кури, гуси, ставок.
Та ось Горобчик побачив у небі вели-
чезну вогненну кулю й питає матір:

— А це що?

— Це Сонце,— каже Горобчиха.—
Воно світле і тепле.

— А що таке Сонце? — знову питає
невгамовний Горобчик.

— Ну, навіщо тобі все це знати? —
буркотливо відповідає мудра Гороб-
чиха.— Це Вогонь.

— А мені хочеться знати, що таке Вогонь,— зацві-
рінчав Горобчик і полинув усе вгору і вгору — до Сонця.
Линув, поки аж обпалив тоненьке пір'я своїх крилець.

Наполохався й повернувся додому. Мати чекала вже
його ні жива ні мертва.

— Ну, тепер я знаю, що таке Вогонь,— сказав
Горобчик.

Василь Сухомлинський

Якої вдачі був Горобчик? З чого це видно?

Яка головна думка казки?

Читаючи, обирай інтонацію відповідно до стану, що пере-
живав Горобчик.

До слова *наполохався* і виразу *ні жива ні мертва* добери
близькі за значенням слова.

Який епізод казки зображено на малюнку?

ПАСТУХ РОГАТИЙ

Вийшла Катруся ввечері погуляти. А надворі сніг,
а надворі мороз, і такий пекучий, що в Катрусі щоки

почервоніли, як яблучка. Взяла вона саночки. Почала з гірки спускатися. Ще червоніші щоки стали в Катрусі. Очі блискотять. Пára з рота клубком вилітає. Гарно!

Спинилась відпочити. На небо глянула і задивилася.

Все небо сине-сине, аж темне, і на ньому без кінця і краю зірок насипано. А між ними ясний ріжок молодого місяця.

Аж тут Юрчик вискочив з двору. Кричить:

— Гей, Катрусю, це ти?

— Я.

— Що ти робиш?

— Загадки пригадую.

— Загадки пригадуєш? — Юрчик підбіг до Катрусі, глянув на неї і спитав: — А яку ти вже пригадала?

— А ось яку, — відповіла Катруся. — Пам'ятаєш, бабуса загадувала: *поле не міряне, вівці не лічені, пастух рогатий?*

Але Юрчик не був тоді дома, як бабуса цю загадку загадувала, то й не знав, як її відгадати. Насупився. Пальця до лоба приклав. Думає, а відповіді не знає. Здається йому, що він ніколи не бачив ні такого великого поля, ні таких овечок, ні рогатого пастуха.

Тоді Катруся сказала йому:

— А ти глянь на небо. Добре придивися та й подумай гарненько.

Глянув Юрчик угору і закричав радо:

— Е, тепер я вже знаю, що то! Небо, зірки, молодий місяць! Гарна загадка! Тільки я теж таку знаю. Ану, вгадай, що воно: *ішов волóх, розсипав горох; почало світати — нема що збирати.*

Тепер Катруся почала відгадувати. Сказала:

— Волох — це чоловік; горох — зірки на небі. Це я розумію. А чому, коли почало світати, не стало чого збирати, не вгадаю!

Юрчик пояснив:

— Бо зірки тільки вночі світять, а вранці, коли почне розвиднятися, вони зникають з неба.

А тим часом, поки Катруся з Юрчиком загадували і відгадували загадки, як узявся біля них мороз! За ніс щипає, за щоки щипає! Заліз Катрусі в рукавичку; почав добиратися до пальчика на нозі.

А тут і баба з дверей:

— Катре, Юрчику, ану час уже до хати! Бачите, який мороз! Мерщій у хату. Ну, кому я сказала!

У хаті затишно. Вікна закутані. Груба горить. Від неї тепло по всій хаті розходить. Пороздягалися Катруся і Юрчик, посідали біля груби, руки до вогню простягають...

Гарно, коли тепло, коли є де зігріти руки...

Іван Сенченко

 Червоніші, блискотять, розвиднятися, розходиться, простягають.

 Коли і де зустрілись діти? Яку загадку загадала Катруся, а яку — Юрчик? Що допомогло їм знайти відгадки? Прочитай.

Знайди в тексті рядки, що підтверджують такі думки: надворі був сильний мороз; Катруся і Юрчик — допитливі й спостережливі.

Який епізод оповідання зображено на малюнку?

П о п р а ц ю й т е р а з о м! Перечитайте діалоги. Розіграйте сценку розмови дітей.

СКІЛЬКИ РОКІВ ДІДУ МОРОЗУ

Скільки років Діду Морозу точно не знає ніхто. Кажуть, що нашому Дідові Морозу років двісті, не більше, але в нього є і значно старші брати. Однóліток нашого Діда Мороза — американський Санта-Клаус (святий Миколай). А от у германських казках можна зустріти дуже старого бога, якого звать Водан. Він, як і наш Дід Мороз, жив десь далеко на півночі і часом з'являвся, роздаючи дітям і дорослим подарунки. Це, мабуть, найстарший Дід Мороз.

Звичай роздавати на Новий рік подарунки дуже давній, як і корінь цього слова — *дар*. Подарунок був начебто обіцянкою достатку, щастя, здоров'я — невеличким шматком майбутнього багатства.

Потрапивши до нас, північний казковий персонаж Водан і релігійний персонаж святий Миколай злилися з нашими казковими персонажами — Морозом Морозовичем у росіян, Морозом-Морозенком у нас, українців. Поступово з цих кількох казкових персонажів вітворився ще один — Дід Мороз.

А як сьогодні звать братів Діда Мороза? В американців та англійців — це Санта-Клаус, в італійців — Баббо Натале, у французів — Пер Ноэль, у Колумбії — Папа Паскуале, в Бразилії — Пай Натал, у німців — Міколаус, у чехів — Мікулаш.

А де живе Дід Мороз? І сьогодні він — у дитячій уяві — живе на півночі. Тому й пишуть йому листи діти з різних країн, надсилаючи їх у північну країну Фінляндію.

Алла Коваль

Релігійний, персонажів, вітворився.

Що для тебе було новим, несподіваним у прочитаному?
Перечитай рядки, в яких сказано про те, як утворилося
ім'я *Дід Мороз*. А як його називають в інших країнах?
Звідки походить звичай дарувати на Новий рік подарунки?
Чому, на твою думку, ми і зараз його дотримуємося?
Які ще твори Алли Коваль тобі відомі?
Знайди речення, у яких є слова *Водан*, *північний*.

ЯКОГО КОЛЬОРУ СЛОВА

Небо чисте, по-молодому усміхнене. Воно синіє, наче там висіяно море волошок, і фіалок, і півників, і ще всячину квітів, що не в'януть, хоч би яка була спека, і не схиляють голівок у жалобі, хоч би яке сонце пекло.

Мабуть, тому вподобав я дивитись на небо, що з-поміж усіх кольорів найдужче люблю синій. Він мені скрізь увижається, й коли я бачу щось синє — чи квітку, чи очі, чи дівоче плаття, чи просто чую саме слово «синій», — враз мені стає добре, я щасливий, і душа моя сміється й грає так, як грають проти сонця збиті на ставу бризки води.

Іноді все в цьому світі уявляється мені синім: ото, начебто, ростуть сині тополі над синьою дорогою, їдуть сині вози, запряжені синіми кіньми, випадають сині дощі. І як було б цікаво, якби раптом посеред зими випав на наше село синій сніг, синя завірюха захуржєлила-зареготала!

Але чомусь не можу уявити, щоб молоко нашої корови Лиски було синє. Ще можу припустити, що Лиска наша геть уся посиніла й великі очі її стали сині, а от молоко залишається для мене білим, хоч і як силкуюся побачити його синім. І чомусь так само сметана для мене біліє, і сир, і вареники з сиром.

А якого кольору слова?

Тихесенько вимовляю слово «зелений», і постає переді мною все зелене, і я вже чомусь не сумніваюсь, що саме це слово зеленого кольору. Вимовляю слово «мама» — і ввижається мені добра її усмішка, каре іскристе мерехтіння в очах, ласкаве звучання голосу. Жоден колір, либонь, не пов'язується з її образом, тільки

здається, наче сяє чимось золотистим від очей, вишневим од губ, яблуками-антонівками від рук — і за всім цим щемко постає слово «рідна», яке, здається, самé зовсім позбавлене кольору, а тільки дороге воно, ніжне, хвилююче, мов усі кольори, разом узяті.

А слово «осінь» — жовте, бо восени дозрівають усі грушки в нашому садку, всі яблука. Спершу світяться поміж листям молодесеньким жовтим полум'ям, потім починають потроху падати на землю, згодом усе рясніше... Й одного дня залишається на гіллі саме тільки жовте, недогоріле листя.

Слово «осінь» туге й жовте, наче віск.

Слово «пролісок» — біле, й чомусь од нього пахне сніжком, який починає танути, й гострою весняною землею, і торішнім перепрілим листям. Слово «зозуля» якесь ніжне, зелененьке, мов пух на вербах, бо коли зозуля починала кувати в цьому році, то зелень на деревах була молода й свіжа, а вербовий цвіт опадав на воду, й здавалось, що вода зацвіла ніжним смарагдовим* пушком.

Пролетіла над подвір'ям ворона, пронесла в дзьобі галузку, я подумав, що то вона понесла своє чорне слово. Бо слово «ворона» — чорне.

От цікаво — а ворона знає, що її звати вороною? А собаки знають, що вони собаки? А вівці, а воли, а коні?

А наша корова Лиска знає, що її звати Лискою!

Євген Гуцало

Увижається, уявляється, захуржéлила, мерехті́ння, молодéсеньким.

Смара́гдовий — зелений.

Що в цьому творі здивувало тебе?

Які слова уявляються автору синіми? Чому? Чому для нього слова «рідна мама» — мов усі кольори, разом узяті? А якими є ці слова для тебе?

Читаючи другий абзац, передай голосом почуття радості оповідача. Який абзац прочитаєш як роздум-міркування?

Поміркуйте разом над запитаннями, наведеними наприкінці оповідання.

Прочитайте виділені слова. Чи так само, як автор, ви уявляєте колір слів *осінь*, *пролісок*, *зозуля*, *ворона*?

СКІЛЬКИ РІК В УКРАЇНІ?

Угорі орли літають,
а внизу потоки грають,
не відома горам тиша:
буйні води котить Тиса,
ріне* Прут і Латориця,
Черемоші два іскряться:
один — Білий, другий — Чорний,
кожен смілий та проворний...
Під Карпатами Дністер
тихе плесо розпростер,
як волошки, голубий
у Дністер впадає Стрий.
А по той бік гір чимдуж
поспішає долом Уж.
А над Ужем, кожен знає,
місто Ужгород зростає!
Крізь Донбас повз терикони*
мчить Донець без перепони, —
шлях верстає, гін* за гоном,
щоб з'єднатись з тихим Доном.
Ось Дніпро біжить невпинний,
річка — символ України.
На зеленій на Десні
просто диво навесні.
І на Вóрсклі у свічадо*
всі полтавки зóрять* радо.
України крайній пруг*
обмиває річка Буг.

Володимир Лучук

Р і н е — бурхливо тече.

Т е р и к ó н — насип з пустої породи біля шахти.

Г і н — тут: частина шляху.

С ві ч á д о — дзеркало.

З о р я т ь — тут: дивляться.
П р у г — край чого-небудь.

Скільки річок згадано у вірші? Які характерні ознаки кожної з них? Прочитай, у яких краях вони протікають. Читаючи, звертай увагу на межі речень і розділові знаки.

П о п р а ц ю й т е р а з о м! Які річки є у вашій місцевості? Розкажіть про них.

Загадка

Наче скло прозоре,
в'ється синя стрічка.
То біжить у море
безупинна

Степан Жупанин

ЯК РОЗМОВЛЯЮТЬ ТВАРИНИ

У казках тварини розмовляють. А як насправді? Є в них мова чи нема?

Тварини спілкуються між собою за допомогою запахів, рухів тіла, голосу. У них, таким чином, не одна, а ніби три мови.

Тваринна мова дуже виразна. Це переважно такі вигуки: «Увага!», «Стережись!», «Рятуйся!», «Забирайся геть!» Сила і частота цих вигуків залежать від стану тварини. Якщо, наприклад, жаб'яче «бреке-ке-ке» звучить спокійно — значить, тваринка миролюбна, а коли сильно і коротко — назріває сварка за територію.

Подаючи звуковий сигнал, білка скрекоче, бобер ляпає хвостом по воді, олені б'ють копитами по землі, а зайці стукотять задніми лапами. В разі небезпеки кабан коротко хрокає, а лось фюркає. Козуленя, згоднівши, тоненько свистить — підкликає матір. Коли лисиця приносить лисенят їжу, то про своє наближення до нори повідомляє звуком «уф-уф».

Звірі змалечку вчаться розпізнавати звуки безпечні й небезпечні — які з них належать своїм і які — чужакам.

Усі незнайомі звуки викликають у них настороженість, бо можуть становити загрозу.

Більшість тварин розуміє голос не тільки свого виду, а й інших видів. Наприклад, крики сойки або сороки знають усі жителі лісу. Вовки розуміють голос ворона, олені — гавкіт собаки. Шпак, сорока, ворона, ворон, сойка, дрізд, снігур здатні наслідувати голоси інших тварин, можуть вимовляти окремі людські слова.

Знати голоси тварин треба для того, щоб передбачити їхню поведінку під час зустрічі чи при спілкуванні.

Володимир Бондаренко

Спілкуються, козулень, зголоднівши, змалечку, небезпечні, настороженість, передбачити.

Знайди і прочитай слова, що передають голоси різних тварин. Як тварини повідомляють одна одній про небезпеку? Які птахи вміють наслідувати голоси інших тварин?

Знайди у тексті речення, яке містить найбільшу кількість назв птахів.

П о м і р к у й т е р а з о м! Чи можете ви доповнити текст розповіддю про мову інших тварин? А як ви спілкуєтесь зі своїми домашніми улюбленцями?

НЕСЛУХНЯНА КУЛЬКОВА РУЧКА

Нерідко випадало, що нові речі вигадували далекі від техніки люди. Так трапилось і з цим винаходом.

Шістдесят років тому жили в Угорщині два брати на прізвище Біро. Один був художником, а другий — хіміком.

Одного разу художник замилювався, як маляр фарбує валиком стіну. Весело біг валик із фарбою по стіні, залишаючи рівну, гарну смугу.

— А що, коли зробити таку ручку? — подумав художник. — Нехай і на папері залишається рівна, гарна лінія.

Незабаром за його кресленнями виготовили першу ручку з маленьким валиком на кінці. Але... ручка писала погано. Прямо писала, а навкіс — ні.

— Нічого, — вирішили брати та замінили валик на маленьку кульку, яку настроміли на вісь. Тепер ручка навкіс писала добре, але зовсім не хотіла писати прямо.

Потрібно було, щоб кулька рухалась вільно, але з ручки не випадала. Як же це зробити?

Для кульки виготовили маленьку круглу коробочку, трохи більшу за саму кульку, краї якої трохи загнули. Тепер кулька котилася у коробочці в будь-який бік, а загнуті краї не давали їй випасти.

І ось, нарешті, після цілого року експериментів*, брати вперше писали ручкою з кулькою, затиснутою в мідній коробочці. Кулька оберталась вільно, фарба рівно лягала на папір. Ручка працювала чудово.

Браті так зраділи, що влаштували свято. Якби вони тільки знали, скільки ще попереду клопоту...

Ручку вони вигадали гарну. Але з фарбою була біда. Та фарба, якою вони користувалися, за ніч засохла і приклеїла кульку. Ручка зіпсувалася. Брати приготували рідкішу фарбу. Ручка потекла, залишаючи плями на папері.

Тоді це здавалось дрібницею, вони думали, що замінять чорнило, і все буде гаразд. Проте, скільки вони не випробовували нові й нові складники, все було, як і раніше.

Знайшли чорнила, які не висихали декілька днів, але більшого досягти не змогли.

А потім братам довелось з Угорщини перебратися в Аргентину.

Гроші закінчувалися. Брати почали випуск кулькових ручок. Їх брали погано: кому потрібна ручка, котра зіпсується через тиждень. Та продаж ручок приносив які-не-які гроші на життя.

І ось обидва брати сидять в маленькій квартирці. У ній сьвітінки: світло доводиться економити.

— Все, з мене досить! — говорить старший брат-художник. — Одинадцять років я змарнував на цю ручку! Кожен день ми пробуємо нове чорнило, а результату немає. Я кїдаю це діло.

Хімік мовчить. Він подумки перебирає речовини, котрі вони ще не випробовували. Повинна ж бути така, яка не дасть ручці засихати!

— Взагалі, що ми марудимось* із цією ручкою? Давай вігадаємо щось інше. Адже ручка — це так, дрібниця, — знову говорить художник.

Мовчить хімік. Він знає, що на Землі два з половиною мільярди людей. Якщо ручка буде гарною, — а він у цьому переконаний, — багато мільйонів людей будуть користуватись нею. А річ, потрібна мільйонам людей, не може бути дрібницею.

— Ні, я буду продовжувати далі, — каже він братові. — Сьогодні я прочитав у журналі, що якийсь Січ в Америці вигдав нове чорнило. З гліцерину. Він не засихає, а папір добре вбирає гліцерин.

— А якщо і це чорнило буде поганим? — запитує художник.

— Спробуємо що-небудь інше, — твердо відповідає брат.

Минув час. Чорнило Січа теж не підійшло, але кулька до ручки прилипати перестала. Гліцерин не давав чорнилу засихати. Брати зробили чорнило густішим, потім ще густішим. Воно перетворилось на пасту. І, нарешті, через одинадцять років від початку роботи ручка писала так, як потрібно!

Скільки кулькових ручок лежить зараз у шкільних портфелях! Кожна з них — маленький пам'ятник розуму людини.

І людській наполегливості.

Марк Беденко

Експеримент — випробування, дослід.

Марудитись — робити щось довго, клопітливо.

Що нового ти дізнався з цього тексту?

Чому ручку названо неслухняною?

Простеж, скільки випробувань здійснили брати, щоб досягти бажаного результату.

Які риси характеру виявили винахідники?

Підготуйся стисло переказати текст.

Прислів'я

Не тяжка робота, коли є охота.

ЧИ ЛЮБИШ ТИ ЧИТАТИ ЖУРНАЛИ?

Для української дитвори зараз видається чимало журналів: «Барвінок», «Джміль», «Дивосвіт», «Пізнайко», «Соняшник», «Стежка»... Якщо ти читаєш хоча б один з них, — це дуже добре, бо журнал і розважає, і навчає.

Чим відрізняється журнал від книжки? Він виходить щомісяця під однією назвою. Як правило, у журналах багато яскравих малюнків, журнал друкує листи своїх читачів.

Так, журналу «Барвінок» уже 75 років! А це означає, що його читали не лише твої батьки, а й бабусі й дідусі. Справді, «Барвінкова родина — вся Україна!»

Скільки в ньому цікавого! От хоча б створена на сторінках журналу дитяча енциклопедія, у якій є відповіді на найцікавіші запитання читачів: як виглядають інопланетяни? Навіщо півням гребінь на голові? Чому людям подобається солодке, а гірке — ні? Яка вага усіх книг планети? Хто вигадав пісню? Хто створив першу картину? Чому Венера обертається у протилежний, порівняно з іншими планетами, бік? Як виміряти довжину блискавки і веселки? Чому ми називаємося людьми? Чи є у Всесвіті планета, схожа на нашу? Скільки років лінійці? Чому лисиця хитра? Чому вода мокра? Як на Землі виникли гори? Де люди відпочиватимуть у майбутньому?

На сторінках журналу — конкурси, листи читачів, улюблені казки, хитромудрі завдання. Хіба можна проминути «Вулицю розумників», «Провулок загадковий», «Узвіз кмітливих», «Майдан пустунів», «Мовну лікарню у школі Магії»?

Журнал «Джміль» відрізняється від інших дитячих видань тим, що розповідає про живопис, музику, літературу. Чого тут тільки не прочитаєш! І новий кінець старої казки, і цікаве про птахів, тварин, про пригоди, що для роздумів нагода. Розглянеш картини художників, поспіваєш... Не виходячи з дому, не вмикаючи телевізора, зайдеш до Клубу допитливих, Клубу кмітливих, ігротеки, концертної зали.

В одному з номерів журналу читачі разом з хлопчиком Петриком та його друзями розмірковували над тим, як можуть змінюватися їхні «знаю» і «не знаю»:

«— Якщо ви чогось не знаєте, чи можна сказати, що ви *нічого* не знаєте? Отже, наші «знаю» і «не знаю» постійно змінюються. Якщо хочете стати освіченими, то маєте постійно своє «не знаю» перетворювати на «знаю», а «знаю мало» — на велике знання.

Тут гості Петрика засперечалися. Сашко вигукнув:

— Я знаю, що всі знання живуть у голові.

— А я знаю, звідки вони до нас приходять, — впевнено заявив Петрик.

— До мене знання приходять від моїх рук, вух, очей...

— І що ж вони тобі розповідають? Нічого ти не знаєш, знання приходять з книжок, від мами і тата, від учителя, з телевізора, — засміялася Марійка.

— А я про це й кажу. От дивлюся, слухаю, відчуваю, думаю, міркую, і в моїй голові з'являються знання».

А як думаєш ти?

Багато цікавого можна знайти і в інших дитячих журналах, кожен з яких чекає на свого читача.

Олександра Савченко

Що нового ти дізнався з тексту?

Про що ти хотів би прочитати в журналі?

Якщо ти передплачуєш журнал, принеси його до класу, розкажи про найцікавіше в ньому своїм однокласникам.

Бажаю усім учням стати не лише читачами журналів, а й їх дописувачами!

Пригадайте, поміркуйте

- Що з прочитаного у розділі вас найбільше зацікавило?
- Пригадайте назви прочитаних творів. Які з них починаються словом *скільки*? Хто їх автори?
- Кого з героїв прочитаних творів можна назвати допитливим? Чому?
- З яких джерел можна одержати нові відомості, де знайти відповіді на запитання *що? хто? де? коли? чому?*
- Запитайте один одного про те, що вас цікавить у природі, техніці, історії.
- Доберіть до слів *питати* і *знати* ланцюжки споріднених слів.
- Поміркуйте над змістом прислів'я *Око бачить далеко, а розум — ще далі*.

Т. Шевченко. Селянська родина.

Не цурайтесь
того слова,
що мати співала,
як малого сповивала,
з малим розмовляла.

Тарас Шевченко

У цьому розділі ти знову звернешся до поезії Тараса Григоровича Шевченка. Творчість Великого Кобзаря так багато значить для кожного українця, що ми читаємо і перечитуємо його твори протягом життя.

Майбутній поет народився 9 березня 1814 року в селі Моринці, що на Черкащині, в сім'ї кріпаків.

Тарас ріс допитливим, мрійливим хлопчиком. Йому дуже хотілося вчитися малювати. Його вразлива душа, хороша пам'ять увібрали багато картин прекрасної української природи, народного побуту, мову, звичаї. Усе це потім відбилося у його поезії та живопису.

З кріпацької неволі Тараса Шевченка було викуплено завдяки старанням видатних російських художників. Тоді йому було 24 роки. Перед ним відкрився новий світ.

Але тільки 13 років поет почувався вільною людиною. За волелюбні вірші його було заслано в далекі краї без права писати й малювати.

За своє коротке життя Тарас Григорович Шевченко так багато зробив для українського народу, що його зірка ніколи не згасне в нашій пам'яті.

МАЛИЙ ТАРАС ЧУМАКУЄ

Літо 1824 року було дуже гарне. Небо голубе та ясне від палкого сонячного проміння, що так і ллється потоками на зелені садки Кирилівки, на білі хатини з чорними стріхами й димарями, на пишні квітники перед хатами та на блискучі церковні бані*.

Тільки в хаті Шевченків невесело. Недобра мачуха побиває дітей-пасинків і проклинає їх, а вже найбільше малого Тараса.

Бачить це батько, бачить старенький дідусь, і жаль їм хлопчини.

— Невинно терпить, — каже батько.

Задумався старий дідусь, а по хвилині каже:

— А знаєш що, Грицю! Ось ти вибираєшся чумакувати, візьми й Тараса з собою...

Тарас почув таку милу новину, і мовби його на сто коней посадили. Поїде, світа побачить, степи, козацькі могили. І пригадує собі, як то він уже «їхав з чумаками», тому чи не чотири роки вже буде, тоді, як він ішов до «залізних стовпів».

На другий день раненько батько з Тарасом поснідали, сіли на віз, перехрестилися і... воли рушили. Минають поля, гаї, села, а ось уже й місто біліє перед ними.

— Що це за місто? — питається в батька Тарас.

— Гуляйполе, — відповідає батько.

І знов села, поля, хутори. При дорозі буйна трава. Батько спиняє воли, випрягає, пускає їх на пашу.

— Обідатимемо, сину, — каже. Сідають на возі, обідають.

— То вже степ, тату?

— Ні, Тарасе, це ще не степ, але ось як виїдемо в Херсонщину, то вже почнеться справжній степ, широкий, буйний. Тільки то вже не те, що було колись, тепер уже багато степу зорали, замість тирси пшениця шумить.

Їдуть далі.

Тарас не дивиться на міста, його очі біжать далше — за річку Тикич, у степ безмежний.

— А це вже справжній степ? — допитується знову Тарас.

— Так, це вже степ, — відповідає батько.

Віз котиться широким шляхом, а обабіч шляху шумлять високі трави, що вже почали жовкнути від палючого сонця. Тарас бігає зором по степу якось розмріяно. А по хвилині питається:

— Тату, то тут жили запорожці?

— Так, кажуть старі люди, що тут була запорозька вольниця, — відповів батько.

А Тарас уже не допитується, задумався. Його уява малює йому буйних, чубатих запорожців, як вони гаяються степом, здоганяють татар, що везуть ясир* з України, заводять бій з татарами, бранців визволяють. А потім копають могилу товариству, що впало в бою, і сиплять високу-високу. Все так, як дідусь оповідав, а дідусь знає, бо пам'ятає і запорожців, і гайдамаків.

Антін Лотоцький

Б а н я — купол, дах, що має форму півкулі.
Я с і р — бранці, полонені.

Чому Тарас так хотів чумакувати разом із батьком? Розкажи, по яких місцях вони проїжджали.

Які риси характеру хлопчика виявились у його розмові з батьком?

Як ти розумієш виділені вислови?

Розглянь малюнок. Який епізод твору на ньому зображено? Як художник передав почуття малого Тараса?

ТАРАС У НАЙМАХ

Після смерті батька Тарас прийшов до учителя-дяка. Сказав йому:

— Все робитиму для вас: воду носитиму, дрова колотиму, в школі прибиратиму, тільки дозвольте жити в школі і вчитись.

Дуже Тарас вчитись хотів.

Дяк погódився. Ще б пак — даровий наймит! Та більше він знущався з Тараса, ніж учив його.

Завжди голодний, обідраний був Тарас, а п'яний дяк не шкодував для школярів ляпасів та березової каші — цебто бив усіх березовими різками.

Втік від нього Тарас. Він чув, що в сусідньому селі дяк дуже письменний і до того ж маляр. «Може, вивчить мене!» — подумав Тарас і пішов до нього.

Та новий вчитель наказав зразу Тарасові воду носити з річки аж на гору, де його хата стояла, потім фарбу примусив розтирати, а вчити й не збирався.

Пішов від нього Тарас до третього дяка, теж маляра.

— Вивчіть мене малювати! — попросив хлопець... — Усе вам робитиму, що накажете.

Але той тільки глянув на Тараса і мовив:

— Нічого з тебе не вийде. Ні швець, ні кравець, ні на дуду грець.

Повернувся сумний Тарас у своє село та й пішов у найми.

Весь час мріяв Тарас вчитися малювати. Заробить якусь копійку, купить своїм бідним сестричкам, Яринці і сліпенькій Марійці, цукерку чи бубличок, а собі аркушик грубого сірого паперу. Сховається у бур'янах, малює і співає сумні пісні. Дуже хороший був голос у Тараса.

Через деякий час знову він пішов у інше село ще до одного вчителя, і той погódився взяти його в учні. Треба було тільки дозвіл від пана мати.

Та коли прийшов до панського управителя за дозволом, той залишив хлопця у пана «козачком» — прислужником.

Оксана Іваненко

Які поневіряння довелося пережити Тарасу, коли він шукав учителя? Чому, на твою думку, він не залишав своїх пошуків?

Будьте дослідниками! Оксана Іваненко написала книжку «Тарасові шляхи», з якої ви довідаєтеся багато цікавого про життя поета. Прочитайте цю книжку!

ВЧИТАЙСЯ, ВСЛУХАЙСЯ У ШЕВЧЕНКОВЕ СЛОВО!

* * *

Село! І серце одпочине.
Село на нашій Україні —
неначе писанка, село.
Зеленим гаєм поросло.
Цвітуть сади, біліють хати,
а на горі стоять палати,
неначе диво. А кругом
широколистії тополі,
а там і ліс, і ліс, і поле,
і сині гори за Дніпром.
Сам Бог витає над селом.

Тарас Шевченко

Які порівняння вжито у вірші? Як ти їх розумієш?
З яким почуттям написано вірш?

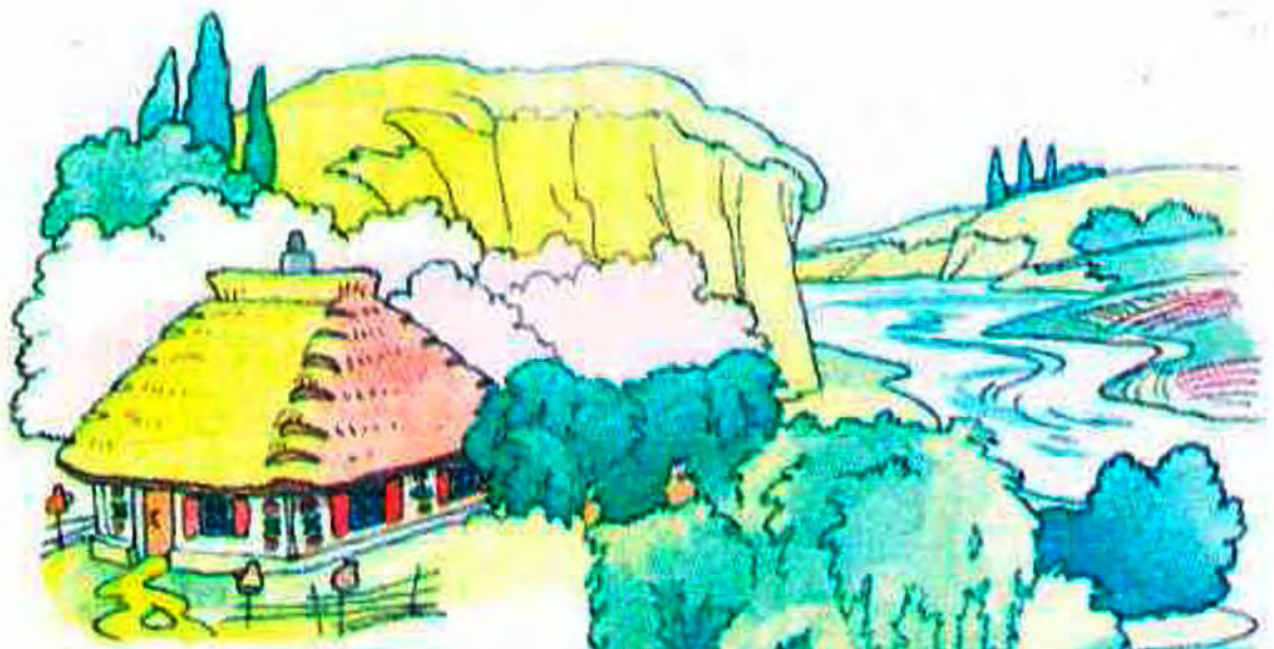
* * *

І досі сниться: під горою
меж вербами та над водою
біленька хаточка. Сидить
неначе й досі сивий дід
коло хатиночки і бавить
хорошее та кучеряве
своє маленькеє внука.
І досі сниться, вийшла з хати
веселая, сміючись, мати,
цілує діда і дитя,
аж тричі весело цілує,
прийма на руки, і годує,
і спать несе. А дід сидить...

Тарас Шевченко

Які дві картини зображено у вірші?
Як ти думаєш, поет описує те, що колись бачив, чи свої
мрії?
Читаючи, звертай увагу на межі речень і розділові знаки.
Де зробиш найдовшу паузу?

Тече вода із-за гаю
та попід горою.
Хлюпощуться качаточка
помеж осокою.

А качечка випливає
з качуром за ними,
ловить ряску, розмовляє
з дітками своїми.

Тече вода край города.
Вода ставом стала.
Прийшло дівча воду брати,
брало, заспівало.

Вийшли з хати батько й мати
в садок погуляти,
порадитись, кого б то їм
своїм зятем звати.

Тарас Шевченко

Які рядки вірша свідчать про те, що краса та спокій природи співзвучні настрою людей?
З якою інтонацією, силою голосу та в якому темпі слід читати кожну строфу?

НАД «КОБЗАРЕМ»

Тихо надворі.
Ні вітру, ні хмар.
Ані шелесне
верба височенька.
Наша Оленка
відкрила «Кобзар»,
вголос читає
Тараса Шевченка.

Ген за рікою
синіє гора,
В небі веселка
розквітла казково.
Ніжно вплітається
в гомін Дніпра
добре і щире
Шевченкове слово.

Вадим Скомаровський

Яка картина постає у твоїй уяві, коли ти читаєш вірш?
З чого видно, що дівчинка захоплена читанням?
З якою силою голосу та у якому темпі читатимеш цей вірш? На яких словах слід зробити наголос?

Пригадайте, поміркуйте

- Що нового ви дізнались про життя Тараса Шевченка?
- Які риси характеру майбутнього поета виявилися ще в дитинстві?
- Які вислови й порівняння з прочитаних віршів ви запам'ятали?
- Прочитайте виразно рядки з поезій, які особливо припали вам до душі.
- Роз'єднайте слова і прочитайте початок вірша Тараса Шевченка «На вічну пам'ять Котляревському».

Сонцегріє, вітервіє
зполянадолину,
надводоюгнезвербою
червонукалину;

накалиніюдиноке
гніздечкогойдає,—
адеждівсясоловейко?
Непитай, незнає.

- Будьте дослідниками! До дня народження поета знайдіть і прочитайте твори про його життєвий шлях. Чи є у вашому краї місця, пов'язані із життям Кобзаря? Розкажіть про них.

ВІРШІ ПРО СВІТ ПРИРОДИ І ДИТИНСТВА

У цьому розділі ти прочитаєш вірші про природу, зануришся у світ захоплень і мрій своїх ровесників, дізнаєшся про їхні веселі пригоди.

Читаючи, звертай увагу на римовані рядки у віршах, на порівняння та образні вислови, вжиті авторами. Разом з учителем знахсдь особливе, — те, що різнить прочитані твори.

Дивосвіт, дивосвіт...
Хто придумав оцей світ?
Землю красну отаку
у зеленому вінку?
Всі ці квіти, і ліси,
і пташині голоси?
Ліс, і річка, і поля —
це ж усе моя земля!

Любов Забашта

МАРІЙКА ПІДГІРЯНКА
(1881–1963)

Народилася майбутня поетеса у селі Білі Ослави на Івано-Франківщині. Там ще дитиною навчилася вона розуміти мову природи. І коли вітер гомонів зі смереками, їй здавалося, що він розповідає казки, співає пісень... До всього дівчинка придивлялася, любила слухати людей, які знали пісні, казки, легенди. У тринадцять років почала записувати свої перші вірші.

Марійка Підгірянка майже 40 років працювала вчителькою у школах Галичини і Закарпаття.

Діти різних поколінь залюбки читають її цікаві вірші. Багато творів поетеси покладено на музику.

ЩО Я ЛЮБЛЮ

Люблю матусю, батька люблю,
люблю хатину рідну свою,
і рідну школу, і вчителів,
село, де вперше сонце зустрів.

Люблю в криничці блакитну глиб,
і лан, що родить для мене хліб,
садок, з якого грушки несу,
горбок, де білі вівці пасу.

Роз'єднай слова і прочитай далі.

Ботігорбочки, лани, ліси —
дляменеповнідобрайкраси,
бовсе, щобачунавколоя, —
толюба, ріднамояземля!

Прочитай вірш мовчки. Які картини виникли у твоїй уяві, коли ти читав другу строфу? З яким почуттям читав останню строфу?

Поясни, як ти розумієш вислів *повні добра й краси*.

А що любиш ти у своєму краю? Розкажи.

П о п р а ц ю й т е р а з о м ! Які з раніше прочитаних творів подібні до наведеного вірша за головною думкою?

СПІВАНКА ПРО МІСЯЦІ

Ой місяць *січень* кличе мороза,
морозить лиця, щипає носа.
А місяць *лютий* вітрами дує,
на во́дах з льоду мости будує.
Березень-місяць льоди поломить,
весняну пісню річка задзвонить.
Квітами *квітень* усіх привітає,
усі садочки порозквітає.
Гей, *травень* прийде у дні чудові,
простелить всюди трави шовкові.
А місяць *червень* луки покосить,
червоним соком ягідки зросить.
А місяць *липень* гарячим літом
обсипле липи пахучим цвітом.
А місяць *серпень* серпом задзвонить,
достиглий колос додолу склонить.
Вересень-місяць добре газдує,
овоч смачненький дітям дарує.
А місяць *жовтень* мряку розвіє,
в лісах, в садочках лист пожовтіє.
А *листопад* — той жалю не має,
останнє листя з дерев зриває.
А місяць *грудень* на радість людям
сніжком присипле замерзле груддя...

Які характерні ознаки кожного місяця наведено у вірші?
 Читаючи, виділи їх голосом.
 Опис якого місяця тобі найбільше сподобався?
 Яку інтонацію читання підказують слова *ой, гей?*
 Швидко чи повільно треба читати співанку?

ДІТИ Й ЛАСТІВКА

Ластівочка чорно-біла
 під стріхою гніздо вила,
 над подвір'ям кружеляла
 і на діток поглядала.
 І питалася сердечно:
 — Чи гніздитись тут безпечно?
 — Люба, мила ластівочко,
 ти не бійся за гніздечко.
 Ми і киці накажемо,
 і песика прив'яжемо,
 відженем лихого хлопчика
 і недоброго горобчика.
 Ліпи гніздо скоро, дұхом*,
 вистилай м'якеньким пухом,
 бо надійна наша стріха
 захистить тебе від лиха.

Д ұ х о м — дуже швидко.

З чого видно, що діти радіють прильоту пташки?
 З якою інтонацією читатимеш запитання ластівки
 і відповідь дітей?

Сподіваюсь, що і ваш дім привітний
 для пернатих друзів.

Загадка

Швидко скрізь цей птах літає,
 безліч мошок поїдає,
 за вікном гніздо будує,
 тільки в нас він не зимує.

НАТАЛЯ ЗАБІЛА

(1903–1985)

У родині майбутньої поетеси любили музику, книги, живопис. Наталя змалку цікавилась читанням, пробувала писати вірші. Коли їй виповнилося чотирнадцять років, сім'я з Петербурга переїхала до Харкова. І відтоді все своє життя Наталя Забіла присвятила дітям — учителювала, працювала редактором у різних журналах, писала вірші, оповідання для малят і школярів. Особливий інтерес викликають її «Прабабині казки», які перегадують з народними. Цікаво, з вигадкою вона розповідає читачам про таємниці природи, світ праці, щирі, теплі стосунки дітей і дорослих.

Понад 200 книжок для дітей видано за життя поетеси. Їх читали ваші бабусі, дідусі, батьки.

Пригадайте, які твори Наталі Забіли ви читали раніше, і прочитайте нові.

ХТО СИЛЬНІШИЙ?

Одного разу Сонце й Вітер
посперечались не на жарт:
хто з них із двох сильніший в світі
і більш за те пошани варт?

Говорить Вітер: — Я суворий,
я нажену на всіх страхі,
я й розхвилюю синє море,
я й на хатах зірву дахи!

Я взимку віхолою вію,
усе заметаю запну.
Я і тебе здолать зумію —
на тебе хмари нажену!

— Зате ж весною, —

Сонце каже, —

поглянь на перші квіточки:
на них мій промінь тільки ляже —
вони й розкриють пелюстки.

І на деревах змерзлих, голих
брунькі розпукуються теж...
Мені послухне все навколо,
бо сили маю я без меж!

Як влітку все росте і спіє —
це ж я життя всьому даю,
це ж я усе навколо грію
і все ласкаю і люблю.

Коли ж пташиний спів замовкне,
я порядкую як на те —
звелю тихенько: «Листя, жовкни!» —
І листя стане золоте!

Скривився Вітер нетерпляче:
— Еге ж, це поки я притих!
А як подму, тоді побачиш,
що залишу я з квітів тих!

Та ще й без жодного зусилля
я на дерева налечу
і все те жовте листя з гілля
і позриваю, й розмечу!

Та що казати?! Ну́мо нині
ходім провірим — хто із нас
скоріш страху́ завдасть людині
і роздягти зуміє враз?!

Пішли. Аж глядь — по полю чітко
веде до ста́ву людський слід.
І справді, здалека вже видно —
людина вибігла на лід!

На голові — пухнаста шапка,
на плéчах — теплий кожушок,
кашне червоне в білу крапку
та ще й ремінний поясок.

І ковзани в людини гострі...
Її впізнати можна враз!

Звичайно ж, ця людина — Костик.
Отой, що ходить в третій клас.

Ось він на старті, як годиться,
пригнувшись на хвилину, став
та й полетів, помчав, як птиця,
через увесь широкий став!

А Вітер каже: — Ну й людина!
Та хто ж її не дожене?!
Зірву я миттю й кожушину,
і шапку, й в крапочку кашне!

Присвиснув Вітер і помчався,
на хлопця налетів як стій!
І тут, на диво всім, почався
між хлопчаком і Вітром бій.

Завивши так, що стало жа́ско*,
за шапку Вітер враз смикнув!

А Кость лише міцніш зав'язки
під підборіддям затагнув.

Тоді, іще грізніш завивши,
рвонув Вітрило кожушок,
а Костик, ходу не спинивши,
затяг тугіше поясок.

Вітрило за кашне узявся, —
бо ще двобою не кінець!
А Кость лиш дужче замотався
й заткнув кінці за ремінець.

Та як почне робить фігури,
виписувати кренделі!..
І Вітер зупинивсь похмуро
та й ліг безсило на землі.

— Тепер вже я візьмусь за діло! —
тут голос Сонце подало.

І заблищало, заясніло,
розливши світло і тепло.

Воно торкнулось обережно
до хлопчачої щоки
та й каже: — Скинь важку одержу,
щоб далі бігать залюбки!

Роз'єднай слова і прочитай далі.

І Костик скинув кожушинку,
жбурнув кашне і шапку всніг
і, заспівавши пісню дзвінко,
навколо ковзанки побіг.

Сплеснула сьрибкавополонці,
лід заіскрився, наче скло...
І Вітер подививсь на Сонце
та й каже: — Ти перемогло!

Ж а с к о — жахливо, страшно.

Чому заперечалися Сонце й Вітер? Як вони вирішили перевірити свою силу?

Знайди і прочитай, як діяв Вітер. А як — Сонце?
Знайди слова, які передають ставлення автора до Вітру і Сонця. Прочитай їх так, щоб можна було відчутися і твоє ставлення до них.

Поміркуй, що нам хотіла сказати цим віршем поетеса, від чого застерегти.

Чи схожий цей твір на казку? Чим саме?

Розглянь малюнок. Як на ньому зображено дійових осіб?

* * *

Кожен місяць, кожну пору
на землі нове вбрання.
Й ми самі не ті, що вчора, —
ми зростаємо щодня.

Глянь навколо оком пильним
і побачиш зміни ці,
як повільно, неухильно
йдуть по черзі місяці.

ЧОТИРИ ПОРИ РОКУ

Весела, гарна й кучерява
маленька дівчинка Весна
біжить, сміється, сіє трави,
і пісня ллється голосна.

По всіх усядах пісня лине,
усе пробуджує від сну,
і всі комашки, всі рослини
вітають дівчинку Весну.

Дерева просять: — Весно красна,
розкрий на гілочках бруньки! —
А луки кажуть: — Кинь-но рясно
по нашій зелені квітки!

І луки буйно зацвітають,
і свіжим листям гай шумить,
а дівчинка росте, зростає
не щогодини, а щомить.

Це не дитя вже — подивіться
на гарну дівчину струнку!
Вона збирає полуниці
і стиглі вишні у садку.

І, світлом сонячним залита,
слідкує, щоб усе росло...
Її тепер вже кличуть — Літо,
хороше Літечко прийшло!

І сонце тепле, й небо синє,
і всюди праця йде на лад.
Вже запашні копиці сіна
на луках вистроїлись в ряд.

А ось веселі, загорілі
вітають Літо малюки,
і плещуться, й здіймають хвилі
під тихим берегом ріки.

Дні йдуть — і золота пшениця
додолу хилить колоски.
Не дівчина вже — молодиця
виходить в поле залюбки.

Турбот і справ у неї досить,
в роботі їй не заважай:
це працювита й щедра Осінь
збирає добрий урожай.

І яблука зриває гарні.
І груші, й сливи запашні.
І буряки до цукроварні
везуть з плантацій день при дні.

Вже над землею ходить холод,
і путь відкрито всім вітрам.
— Беріть книжки, ідіть до школи! —
говорить Осінь школярам.

Ще й помахав пташкам привітно:
— До вирію летіти час! —

І жовте листя непомітно
з дерев зриває раз у раз.

Роз'єднай слова і прочитай далі.

Злітає листя. Жовтий килим
лягає шурхотом до ніг.

Авже на нього по пухом білим
сідає перший чистий сніг.

Вже зникла дівчина колишня,
і молодиці вже нема...

І тільки бродить в білій тиші
бабуся лагідна — Зима.

— Ану, — бабуся дітям каже, —
беріть санчата й ковзанці! —
Сама ж не сяде, не приляже,
бо стільки справ в її руці:

вона вкриває льодом води
усіх ставків, озер та рік,
під сніг ховає в полі сходи,
щоб лютий холод їх не пік;

велить, щоб віхоли гуділи,
хилили все живе до сну...

І все спочине... І зраділо
зустріне дівчинку — Весну!

 Якою зображено у вірші Весну? Знайди в описі Весни слова, які відображають її основні ознаки.

Про яку пору року сказано, що вона працююча й щедра? Чому?

Якою зображено Зиму?

З ким порівнюється кожна пора року? Як їх зображено на малюнках?

Чим закінчується вірш?

У ДИТЯЧОМУ ТЕАТРІ

Затихнув гомін.

В залі згасло світло,

і, враз заповонівши всі чуття,

розсунулась завіса...
І розквітло
життя — мов казка,
й казка — мов життя.
Відкритими очима і серцями
поринули в ту казку глядачі,
захоплено, бурхливо до нестїями,
всїм помислом за дією йдучі.
А дія розгортається, як злива:
палає барвами казкове тло,
герої йдуть на подвиги смїливо,
стоять за правду і долають зло.
І кожне слово,
кожен світлий образ
в одкритім серці залишає слїд...
І кожен мріє —
дужим та хоробрим
зрости й піти
в широкий білий світ!
Зрости і стати —
як оці герої,
що в боротьбі долають всі путі!..
І все, що є на сцені тільки грою,
самим зазнати
в справжньому житті!..

Чи знайомі тобі почуття глядачів театру, про які говориться у вірші?

У яких словах вірша найвиразніше сказано про захоплення дітей виставою?

Підготуйся виразно прочитати вірш: зверни увагу на розділові знаки, визнач рядки, читання яких потребує підсилення голосу.

Бажаю вам бути не лише глядачами,
а й акторами шкільного театру!

ГРИЦЬКО БОЙКО

(1923—1978)

Народився поет у селі Оленівка на Донеччині. Щодня Грицькові доводилося йти кілька кілометрів до школи, але він не зважав на це, бо дуже хотів учитися.

Майбутній поет пройшов крізь жахи війни, багато попрацював, перш ніж узявся за поетичне перо. А доробок у нього великий: вірші, казки, веселинки, загадки, скоромовки. Що об'єднує твори, написані Грицьком Бойком? Насамперед добрий гумор, розуміння дітей. Поет часто виступав у школах, бібліотеках. На таких виступах завжди лунав дитячий сміх: слухачі добре розуміли, про кого так влучно сказано у віршах.

Твори поета не лише розважальні, а й повчальні. Часом з натяком, а нерідко й прямо він радить читачам, як стати кращими.

Прочитай, посміхнись, і... задумайся!

ЯК НЕВДАХА ВИСТУПАВ

— От я вчора виступав!
Ви б почули, як співав!
Хоч немає слуху,
я горлав щодуху:
до-ре-мі-фа-соль-ля-сі!
Голос мій почули всі!

А скінчив — що сталося!
З місць усі зірвались,
сцену ледь не рознесли,
а мене вхопили —
аж на вулицю несли
і вже там... набили!

Прочитай вірш, передаючи захоплення мовця своїм «успіхом». Де ти зробиш найдовшу паузу?
Чи зрозумів «співак» свою невдачу?

ХВАСТУНЕЦЬ

Хлопчик Толя — молодець,
тільки трішки хвастунець.

Якось ми пішли на став.
Він мені таке сказав:
— Слово честі, не хвалюся,
я ні-чо-го не боюся!.. —
Враз на слові цім з дороги —
Толі ящірка під ноги.

Роз'єднай слова і прочитай далі.

Зпереляку, утривозі
нашхвалькомерщійнавітк.
Таспіткнувсянадорозі
йприкусивсобіязик.

Добери до кожної строфи відповідну інтонацію і темп читання. Як треба читати слова Толі?

Пригадай прислів'я, у яких засуджується хвалькуватість. Яким зображено хвалька на малюнку?

САШКО

В трамваї переповненім
Сашко з м'ячем сидить,
а коло нього згорблений
старий дідусь стоїть.
Хтось до Сашка звертається:
— Чи вас у школі вчать,
як місце дати старшому,
як старших поважають?
— Та вчать, — Сашко відказує, —
але у дану мить
розпочались канікули
і нас ніхто не вчить!..

Які риси характеру Сашка проявилися у його поведінці? Склади розповідь за малюнком.

Підготуйся до читання вірша в особах. Чиї слова ти прочитаєш з обуренням, а чиї — легковажно, байдуже?

ВЕСЕЛИНКИ

ЗМАГАННЯ

- Чого з ганчірками весь клас?
- За чистоту змагання в нас!
- Ну, а чого так розкричались?
- Бо ми за тишу вже змагались!

ДЕ ІВАНКО?

- Де Іванко? — запитав наш учитель Тóму.
- Та він *ногу поламав і побіг додому!*

ПОЯСНИЛА

— Чого увесь урок ти, Лідо,
пасешся в зошиті сусіда?

— Перевіряю я Семена:
чи вірно він списав у мене?

ЯКБИ

От якби ми під вербою
не зустрілися з тобою,
і якби не роздягались,
і якби ми не купались,
і якби у глибині
не було пенька на дні,
і якби про те не знали,
і якби ми не пірнали,
і якби не всі якби —
не набили б ми лоби!

СКОРОМОВКИ

Навчися читати скоромовки: спочатку повільно, потім — швидше, далі — ще швидше.

БАБУСЯ

Бабуся
в кіоску
забула
авоську.
А внучка
Ганнуса
відразу
гайнула —
забуту
авоську
бабусі
вернула.

КРАБ

В порту
краб
здивався
на трап.
Шкряботів
краб:
шкряб,
шкряб,
шкряб!

ЗАГАДКИ

Прочитай і відгадай загадки. За якими характерними ознаками тварин та явищ природи ти шукатимеш відгадки?

Я кричу — вона мовчить,
я мовчу — вона кричить;
поверта мені назад
всі кінцівки слів підряд.

Не козлик, а рогатий.
Повільний, вайлуватий,
на собі носить дім
і ховається у нім.

Костяну сорочку маю
і ніколи не знімаю, —
у сорочку-костомашу
я ховаюся від страху.

Борознить океан,
з голови б'є фонтан.

ДМИТРО ПАВЛИЧКО

Дмитро Павличко народився у 1929 році на Івано-Франківщині.

Чудова природа рідних Карпат, спогади дитинства знайшли відображення у віршах поета. У них ти прочитаєш про смереку, пшениченьку, розмову із сонцем, бабусю-чарівницю, фантастичні пригоди папуги, гнома.

З любов'ю, а нерідко і з гумором передає Дмитро Павличко свої спостереження за джмелем, мурашкою, так, наче розуміє їхню мову. Вірші різні за формою: це і жваві діалоги, і розповідь очевидця події, і поетична картина природи, і фантазія.

Поет плідно працює і для дорослих, багато його віршів покладено на музику.

РОЗМОВА

- Де ти, киценько, була?
- Я була аж край села.
- Що ти, кицю, там робила?
- Хвостом жито молотила.
- А може, то був овес?
- Ні, овес молотив пес.
- Що за працю ти дістала?
- А дістала кусень сала.

Гном не більший за мухомора,
борода сива, горбатий ніс.
Маленька машина, але не дуже скоро,
мчала дорогою через ліс.
Я руку підняв мимохіть.
Гном зупинився:
— Чого ти хочеш?
— Будьте ласкаві, підвезіть!
Він сміється:
— Гаразд, небоже,
мені чародійна сила відома,
щоб міг ти сісти в машину мою
я перетворю тебе на гнома!
Будеш малесеньким,
будеш мати маленьку радість
і маленьку біду.
— Та ні, — благаю, —
не треба, дідусю,
я не подумав, я пішки піду...

Якою ти уявляєш родину гнома? А машину?

Що в цьому вірші казкового?

Як ти думаєш, чому хлопчик відмовився перетворитися на гнома?

П о п р а ц ю й т е р а з о м! Спробуйте придумати продовження пригод гномів у лісі.

Зіставте зміст вірша з малюнком. Що ви помітили?

ПТИЦЯ

Тріпоче серце пійманої пtiці,
в руках моїх не чує доброти.

— Я дам тобі водиці і пшениці,
моя пташино, тільки не тремти!

— Хіба потоки загубили воду,
хіба в полях уже зерна нема?!

Пусти мене, мій хлопче, на свободу,
і все, що треба, я знайду сама.

— Я ж лагідно тебе тримаю, пташко,
в своїх руках легеньких, як вітрець.
Хіба неволя це? Хіба це важко
від мене взяти кілька зереніць?

— Пусти мене! Мені, дитино мила,
дорожча воля, ніж зерно твоє!
Страшна, хоч навіть лагідна та сила,
яка розкрити крилець не дає!

— Лети! Співай у небі гомінко́му.
Хоч і маленький, зрозумів я все.
Моя рука ніколи і ні́кому
ні кривди, ні біди не принесе!

Прочитай, як хлопчик умовляв пташку. Чому ж вона рвалася на волю? У яких рядках найвиразніше передано її прагнення до волі?

З яким почуттям ти читатимеш слова пташки?

Як змінювалась інтонація слів хлопчика під час розмови з пташкою?

Яка головна думка вірша?

МРІЯ

Як виросту — збудую хату,
на хаті колесо приб'ю,
а там я поселю крилату,
лелечу, клéкiтну сім'ю.

Роз'єднай слова і прочитай далі.

Нехайрозводяться, гніздяться
повсіхдеревахіхатах,
нехайменіщоночісниться,
щоялітаю, начептах.

Прочитай вірш замріяно, у повільному темпі.

Прислів'я

Нащо й ліпший клад, коли в сім'ї лад.
Бджола мала, а й та працює.

АНАТОЛІЙ КОСТЕЦЬКИЙ

Анатолій Костецький народився в Києві у 1948 році у сім'ї вчителів. Як згадує сам поет, він змалечку сидів на уроках літератури, які проводила його мама, охоче читав, малював і пробував віршувати.

Багато вражень у нього залишилось від перебування у селищі Козин, де щоліта на нього чекали не лише цікаві розваги, а й казки, пісні, яскрава народна мова.

Головні герої віршів Анатолія Костецького — твої ровесники, — жваві, непосидючі, мрійники і фантазери. У своїх творах поет торкається багатьох різних тем, але провідною є дитяче життя, сповнене відкриттів, вигадок, гумору. Відкрито і серйозно, але ненав'язливо, без повчань поет говорить про те, що для людини є найважливішим: як дружити, як берегти метелика і найменшу травинку...

ІМЕНА

Я хотів би страшенно,
як хочете знати,
все у світі
по-своєму
знову назвати.

Я назвав би
волошку
тоді
голубинка,
щоб дорослі
ще більше
її полюбили.

А хлоп'ят і дівчат
я б назвав
любенята,
щоб іще веселіше
було їм гуляти.

Я б ласкаву тополю
назвав
лопотуля,
щоб вона для птахів
дарувала притулок.

А бабусю
назвав би тоді я
любуся,
щоб світилася ніжністю
кожна бабуса.

І цвіли б любенят
голубинкові очі,
і любусі
гуляли б із ними
охоче,
а над ними
співала б собі
лопотуля,
і цю пісню її
всі б навколо почули!..

Та речей безіменних
на світі нема.
Жаль, що є вже
для всього
давно імена...

Поміркуй, за якими ознаками автор волошку назвав *голубинкою*, дітей — *любенятами*, тополю — *лопотулею*, а бабусю — *любусею*. Які почуття він вкладає у нові імена? Прочитай вірш, виділяючи голосом придумані автором назви. Спробуй дібрати нові імена для песика, ромашки, берізки, **мами**.

НЕ ХОЧУ!

Метелика
ловити
я не хочу:
він —

квітка неба,
хай живе собі!
Хай крильцями
барвистими

тріпоче,
щоб радісно було
мені й тобі!

**І квітку лісову
не стану рвати,**
її додому
я не понесу,
бо вдома їй
джмеля
не погойдати
і не попити
ранками
росу!

**І ні стеблинку,
гілку
чи травинку
я не ображу:**
це —
страшений гріх!
Бо в кожній
з них
живе
тремка
живинка,
що світиться
довірою
до всіх...

Які почуття викликав у тебе вірш?
Зверни увагу на виділені рядки. Від чого застерігає поет?
У яких словах розкрито красу метелика? З чим він
порівнюється?
Як ти розумієш вислів *живе тремка живинка*?

Загадка

Голуба хустина, жовтий клубок
по хустині качається, людям усміхається.

У ГОСТЯХ

У Віті —
день народження.
Ми всі
туди запрошені
і ввечері,
о шостій,
прийшли до нього
в гості.

Нам одчинила
двері
мала сестричка Віті
і зразу запитала:

— Хто ноги з вас
не витер?
В нас килим —
не для того,
аби його бруднити!
Ану,
біля порога
знімайте черевики!
Та подарунки зразу
давайте,
я сховаю.
Та кришталеву вазу
не скиньте!
Я вас знаю!..
Ви думаете:
просто
отак ходити
в гості?
А це —
наука справжня,
відповідальна справа!..
І меблі
у вітальні

не мацайте руками,
і пальцями по стінах
не мажте —
будуть плями...

Іще сестриця Віті
щось стала
говорити.
Та ми її
не слухали —
хіба ж це варто
слухать?!
Ми від її
«гостинності»
помчали геть
щодоуху,
бо й справді:
ох, не просто
отак
ходити в гості!

З яким настроєм прийшли діти на день народження? Чому ж вони *помчали геть щодуху*? А як ти розумієш гостинність? Як треба читати першу і останню строфи вірша? Яка інтонація переважатиме під час читання слів сестрички Віті? Продовж речення: *Цей вірш не лише смішний, а й ...* Який епізод вірша зображено на малюнку?

Прочитай назву наступного вірша і поміркуй, про що в ньому може розповідатися.

БЮРО ЗНАХІДОК

1

Будь ласка,
заходьте!
Скоріше заходьте!
Усе,
що згубили, —
шукайте й знаходьте!
Я все
покажé вам,
що є на полицях.
Ви тільки,
будь ласка,
уважно дивіться.
Можливо,
на котрійсь
із наших полиць
ви знайдете те,
що згубили колись!

2

Отут
перед вами —
загублена совість.
Гадаю,
вона в нас
лише тимчасово:
без неї ж
не можуть
дорослі та діти

і тижня прожити
на білому світі...
Згубив її хлопець,
який тишком-нишком
надворі
малому підставив
підніжку,
у іншого хлопця
м'яча одібрав,

сусідці по парті
малюнок порвав.

А тільки
спитають у нього:
— Навіщо? —
Провину
він звалить одразу
на інших,
тому ні в дворі з ним,
ні в класі не грають.
Гадаю,
він скоро до нас
завітає...
Ну от, подивіться,
а що вам казав я!
Уже поспішає
по совість хазяїн!
— Ця совість,
я бачу,
належить тобі?
Будь ласка,
бери,
але більш не губи!

3

А тут на полиці —
**роззява з роззяв,
найкращий ловець
і винищувач гав.**
Давно вже
усе він забув
і проґавив:
забув він
обов'язки й справи,
забув десь портфель,
рукавички красиві,
забув і про те він,
що мама просила.

А якось на гаву
так рота роззявив,
що сам загубив себе,
бідний роззява!

Ще й досі
дивується всюди
народ:
од хлопця зоставсь
лиш роззявлений рот...

Як тільки
зустріне його
хтось із вас,
скажіть,
щоб зайшов за собою
до нас.

4

Ця купа велика —
загублений час.
Боюся,
що й місця
не вистачить в нас...
Ось —
час для навчання,
загублений в школі, —
його вже, напевно,
не вернеш ніколи!
Тут —
час допомоги
і мамам, і татам,
який у розвагах
втрачали завзято.
Там —
час для зарядки,
що в ліжках згубили
і разом зі спортом
у ліні втопили...

Тут стільки часу
погубили невчасно,
що я вже й не знаю,
куди його класти!

Напевно,
мені доведеться
на дверях
скоріше прибити
табличку фанерну,
щоб з неї
нарешті
довідався кожний:
**«Загублений час
повернути
не можна!»**

5

А онде
в куточку,
далекім і темнім,
лежить і страждає
загублена чемність.
Страждає
за хлопця якогось
страшенно!...

Він лізе
в тролебус,
немов навіжений,
всідається й дума:
**«Усі ви
хоч трісніть, —**

нізачо у світі
не встану я
з місця!»
Тому-то й страждає
так гірко та вперто
загублена чемність,
що може й померти...

Візьміть її швидше,
я дуже вас прошу,
а то, бідолаха,
загинуть може!

...Як бачите,
є в нас
на що подивитись,
тому не соромтесь,
дорослі та діти,
будь ласка,
заходьте,
скоріше заходьте,
усе, що згубили, —
шукайте й знаходьте!
І все,
що вам треба, —
скоріше беріть.
Та більше
ніколи в житті
не губіть!

П о п р а ц ю й т е р а з о м!

Що це за чарівне бюро знахідок? Розкажіть, які незвичайні речі зберігаються в ньому, хто і як їх загубив.

А яку знахідку не можна повернути? Чому?

Чи не загубили і ви щось таке, що слід пошукати у такому бюро знахідок?

Знайдіть у бібліотеці книжку творів Анатолія Костецького і прочитайте вірш повністю.

ТАМАРА КОЛОМІЄЦЬ

Народилася майбутня поетеса на Черкащині у 1935 році. Вона зростала жвавою, здібною, допитливою дівчинкою. Вже у школі почала складати вірші.

Нині у доробку Тамари Коломієць чимало казок, віршів, загадок.

Просто й цікаво поетеса пише про такі серйозні речі, як дружба, працьовитість, доброта.

Її душевні, теплі твори знають і малюки, і школярі. У них стільки вигадки, гумору, розуміння дитячого життя, що їх із задоволенням читають усі.

ДБАЙКОВА ПІСЕНЬКА В ДОРОЗІ

— Далека нині путь моя,
тож марно час не гаю:
помічника і друга я —
велосипеда маю.
Між буйних трав у гущині
кружля-петля дорога.

Ану кому — гукніть мені! —
потрібна допомога?
З гніздечка випало пташа
і квілить з переляку.
Велосипéде, поспішай! —
Підсадим на гілляку.
Зламав хтось клена-малюка —
перебинтуєм тугу.
Така робота клопітка —
ну як мені без друга?
Слухняний руль, зручне сідло,
тугі надійні скати.
Хоч як далеко б не було —
зуміємо домчати.
Дзижчить-гука бджола в біді —
врятуєм з павутини.
І вже зупинимось тоді
перепочить у тіні...

Велосипед відпочива,
а в Дбайка справа є нова.

Про що співає Дбайко? Як ти думаєш, чому він має таке ім'я?

З яким настроєм та у якому темпі треба читати вірш?
Яким зображено Дбайка на малюнку?

ХТО РОЗСИПАВ РОСИ

Хто розсипав роси
в сизі верболози?
Може, Посипайко?

Хто струсив з хмарини
дощик на долини?
Може, Поливайко?

Хто аж понад лісом
радугу повісив?
Може, Політайко?

Хто ж цей невловимчик —
ростом, як мізинчик?
Може, Невидайко?

Годі вже ховаться!
Треба признаваться!
Це, звичайно, Дбайко!

Дбайко-Потішайко,
часто — Поспішайко,
часом — Посмішайко.
Он як!

Які ще імена є у Дбайка? Якими новими справами він займався?

Готуючись до виразного читання вірша, зверни увагу на розділові знаки.

ЧОЛОВІЧКИ

Поглянь, які із жолудів
виходять чоловічки —
в них круглі шапочки руді
і загорілі щічки...

На підвіконня влізуть вмиль,
де хвора дівчинка лежить,
зігнуть пружинки-ніжки
і пострибають в ліжко.
Дівча їх всіх порозставля
і запитала:

— Ви звідкіля?

— А нас дістав на дубі
хлопчисько білочубий.

Нам ручки-ніжки поробив
і на віконце підсадив.

Такий химерний чоловік —
нас залишив, а сам утік!

Як ти думаєш, хто цей химерний чоловік? Чому він утік?
Зістав малюнок з текстом вірша. Що ти помітив?

ЇЖАКИ

Два веселі їжаки
накололи на голки
всі листки
і сказали:
— Ми — кущі,
золоті у нас плащі
на дощі.

Два веселі їжаки
накололи на голки
всі грибки
і сказали:
— Ми — пеньки,
наросли у нас грибки,
як горбки.

Два веселі їжаки
позгортались у клубки
під голки
і сказали:
— Ми — грудки...

Ну, а може, — будяки...
Ну, а може, — їжаки
все-таки?

Як перевтілювались їжаки? Прочитай вірш, передаючи їх веселий настрій.

З якою інтонацією читатимеш останні слова їжаків?

АНАТОЛІЙ КАЧАН

Поет народився у 1942 році у селі Гур'ївці на Миколаївщині. Учився в Одесі. Учителював у мальовничому місті Вилкове, де замість вулиць — канали, які місцеві мешканці називають єриками. Зараз живе у Києві. У його творах відчутні свіжий подих моря, буяння зелені, пахощі степу, а головне — щось особливе, неповторне, зверне-не до наших почуттів.

ОБТРУСИЛИ ЯБЛУКА

Обтрусили яблука у саду,
а одне зосталося на виду.

Хто не йде, задивиться — благодать!
Жаль лишє, що яблуко не дістать.

Знає тільки яблуня, що це ми
залишили яблуко для зими:

хай вона потішиться в холоді
цим рум'яним яблуком молодим,

хай вона за яблуко золоте
кучугури снігу нам намете.

Щоб із білих пагорбів, як із хмар,
на санках літали ми — аж у яр.

Як поет пояснив, чому на яблуні залишилось одне яблуко? Придумай розповідь про таке самотнє яблуко. Знайди у вірші рими.

ЛАСТІВКИ

Ластівки над річкою
носяться щодня:
ластівка ластівку
з криком доганя.

З нами вони вирости
в місті на Дніпрі
і від нас навчилися
цій веселій грі.

Хай собі купаються
в синій вишині,
ластовині ігрища —
на погожі дні.

Як минеться літечко,
крикнем ластівкам:
— Завтра вам до вирію
і до школи — нам!

Чи спостерігав ти ластовині ігрища? Чи так вони описані
у вірші, як тобі запам'яталось?

Прочитай вірш весело, заклично, звертай увагу на роз-
ділові знаки.

ДІВЧИНКА І МОРЕ

Дівчинка на кручі кам'яній
дивиться на море, на прибій.
А її довірливий Кудлай
гавкає завзято на курай* —
на курай, що котиться з дібров
і стрибає з кручі стрімголов.

Дуже чемно дівчинка мала
докорять собаці почала:
«Як тобі не соромно, Кудлай,
гавкати на вітер, на курай.
Ми прийшли до моря не гулять —
кораблі із мандрів виглядять!

Не сьогодні-завтра крізь туман
вернеться наш тато-капітан,
привезе корали чарівні,
що ростуть в морях на глибині,
і велику мушлю*, у якій
день і ніч наспівує прибій...»

Лащиться до дівчинки Кудлай,
лапу подає їй: вибачай...
Потім разом дивляться вони,

як махають веслами човни,
як хапає чайка на льоту
із води рибинку золоту.

Ген стоїть на якорі судно,
ланцюгами міряючи дно.
За судном, як діти на воді,
граються дельфіни молоді.
І черкає парус небокрай,
ніби лист від тата — зустрічай!

К у р а й — степова рослина перекотиполе.
М у ш л я — черепашка.

Які картини побачила дівчинка на морі? А чи доводилось тобі спостерігати подібне? Розкажи про свої враження. Поміркуй, у якому темпі та з якою силою голосу треба читати кожную строфу. Який епізод вірша зображено на малюнку?

Поет народився у 1936 році. Виріс він на мальовничій Карпатській землі. Стрімкі гірські потоки, зелені полонини, задушевні народні пісні, забави і праця разом з дорослими — все це наповнювало його душу щирими почуттями. З часом вони вилилися у вірші — цікаві, написані живою, теплою мовою. Чимало у доробку поета загадок та скоромовок.

ЛІЩИНА

— Ліщино кучерява,
чому стоїш ти скраю?
— Тому, що я діброву
ось тут розпочинаю.
Як маю сто горішків,
з них буде сто ліщинок,
до царства лісового
аж сто дзвінких стежинок.

І ще одне не знаєш
ти, хлопчику цікавий:
мене садила білка —
горіх сховала в трави.
Його в обійми теплі
взяла землиця-мати,
а вєснюнька пригріла —
і стала я зростати.

З ким розмовляє ліщина? Як вона пояснює свою появу?
Знайди у вірші слова у зменшувально-пестливій формі.
З якою метою їх ужито?
З яким настроєм треба читати вірш?

Загадка

Кістяна сорочка, зелен кожушок,
не вони, а зерня вабить діточок.

ОЛЕНЧИНІ ВИШИВКИ

А Оленка в нас рукодільниця,
хвалять всі її, хоч мала.
Скатерть вишила, блузку вишила,
мамі лагідно подала.
Мама тішиться*, тато тішиться,
бо світлиця в нас, як весна,
усміхається в ніжних вишивках,
вся завітчана і ясна.
А на вишивках, мов на вишеньках,
спілі ягоди, хоч збирай!
А на вишивках дивні квітиці —
квіту ніжного барвограй.
І проміниться та ще й міниться
скрізь на вишивках дивосвіт,
бо залишився на цих вишивках
рук Оленчиних теплий слід.

Т і ш и т ь с я — радіє.

З чого видно, що Оленка — вправна, завзята рукодільниця? Знайди у вірші порівняння. Що вони підкреслюють?

Поміркуй, у якому значенні вжито слова *барвограй* і *дивосвіт*.

Розкажи, якою зображено дівчинку на малюнку.

СІМ ВІТРІВ

Сім вітрів, як сім братів,
на світанку я зустрів.

Перший вітер був у кузні,
взяв на крила звуки дружні:
— Дзень-тук-дзень! Дзень-дзелень! —
розбудив навколо день.

Другий вітер на комбайні,
що косив лани врожайні,
віяв зерна золотисті,
від полови їх очистив.

Третій вітер у пекарні
пахощі зібрав нам гарні,
по селу розносив їх,
апетит збудив у всіх.

Гостював четвертий вранці
в овочевій нашій ланці,
добрі вісті про врожай
лунко ніс із краю в край.

П'ятий вітер з ферми линув,
дзвін бідонів ніс в долину,
ніс у кожен дім, квартиру
запах молока і сиру.

Шостий вітер світанковий
завітав у сад фруктовий,
ароматом яблук, слив
він людей розвеселив.

Сьомий вітер в ораніцю*
сіяв сонячну пшеницю
і всім людям працюовитим
побажав у щасті жити.

О р а н і ц я — рілля.

Прочитай, де побував кожен із вітрів.
Чому сім вітрів поет називає братами? Що у них спільного?

П о п р а ц ю й т е р а з о м! Спробуйте закінчити вірш.

З восьмим вітерцем крилатим
полетів я мандрувати
..... гори,
..... море.

Пригадайте, поміркуйте

- Пригадайте, чим відрізняється віршована мова від звичайної.
- З яких віршів ці рядки: *А місяць липень гарячим літом обсипле липи пахучим цвітом; І тільки бродить в білій тиші бабуся лагідна — Зима; Затихнув гомін. В залі згасло світло; Лети! Співай у небі гомінком.* Хоч і маленький, зрозумів я все? Хто їх автори? Який із цих віршів ви хотіли б прочитати ще раз?
- У якому творі Наталі Забіли змагаються Сонце і Вітер? У яких ще віршах розділу зображено казкові події?
- Назвіть гумористичні вірші. Що ви знаєте про їх авторів?
- Пригадайте вірш «Бюро знахідок». Що зберігалося в бюро? Що не можна повернути з бюро знахідок? Які ще вірші Анатолія Костецького вам запам'яталися? Чим саме?
- Яка поетеса познайомила вас із Дбайком?
- Про які вітри написав поет Степан Жупанин?
- Чи є серед творів розділу вірші-діалоги, різнокольорові вірші, вірші-пісеньки?
- Проведіть у класі конкурс на кращого знавця прочитаних творів.

ОПОВІДАННЯ ПРО СПРАВИ ТВОЇХ РОВЕСНИКІВ

Пригадай, чим оповідання відрізняються від віршів. Які з прочитаних раніше оповідань тобі найбільше сподобались? Хто їх автори?

З творів цього розділу ти дізнаєшся про події, які примусили дітей замислитись над собою, зробити власний вибір, здійснити вчинок. Читаючи оповідання, звертай увагу, які почуття переживають герої, як і чому змінюється їхній настрій.

В оповіданні події відбуваються протягом короткого часу. Читаючи, простежуй послідовність перебігу подій, знаходь причину і наслідок.

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ

(1918—1970)

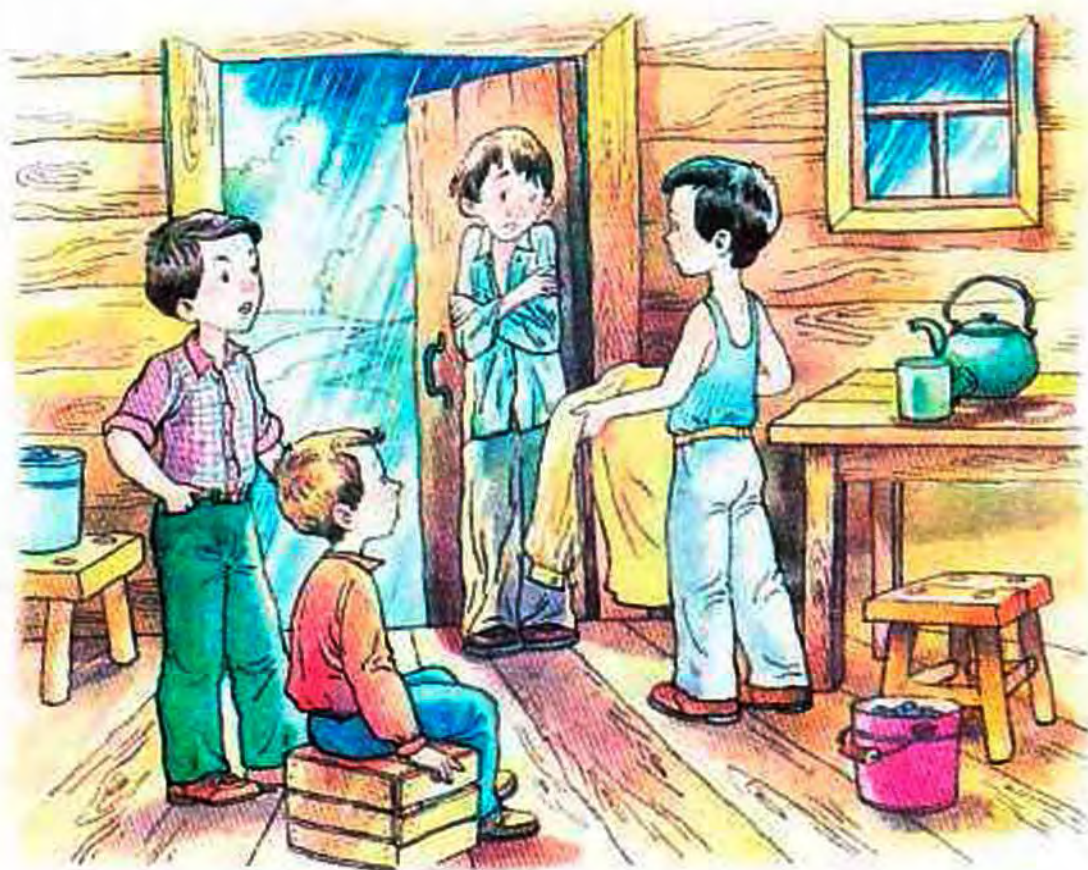
Усе своє життя Василь Олександрович Сухомлинський присвятив дітям. Він працював директором у Павлиській школі, що на Кіровоградщині. А ще викладав українську мову і літературу. Щоранку він зустрічав своїх учнів на ганку школи, дивився їм у вічі, намагаючись зрозуміти їхні турботи і радощі.

У творах Василя Сухомлинського відображені його спостереження за життям дітей. У них відбилосся прагнення письменника бачити своїх вихованців добрими, чуйними, допитливими, працюючими.

КРАСИВІ СЛОВА І КРАСИВЕ ДІЛО

Серед поля стоїть маленька хатина. Її побудували, щоб у негоду люди могли сховатися й пересидіти в теплі.

Одного разу серед літнього дня захмарило й пішов дощ. А в лісі в цей час було троє хлопців. Вони сховалися в хатинці й дивилися, як з неба ллє, мов з відра.

Коли це бачать: до хатини біжить ще один хлопчик. Незнайомий. Мабуть, з іншого села.

Одежа на ньому була мокра, як хлющ. Він тремтів од холоду.

І ось перший із тих хлопців, які сиділи в сухому одязі, сказав:

— Як же ти змок на дощі! Мені жаль тебе...

Другий теж промовив красиві й жалісливі слова:

— Як страшно опинитися в зливу серед поля! Я співчуваю тобі...

А третій не сказав ні слова. Він мовчки зняв із себе сорочку й дав її змоклому хлопчикові. Той скинув мокру сорочку й одягнув суху.

Гарні не красиві слова. Гарні — красиві діла.

У яких словах оповідання висловлено його головну думку? Склади власну розповідь, яка підтверджувала б головну думку прочитаного.

Який епізод твору зображено на малюнку?

КІНЬ УТІК...

Це було в четвертому класі. Всі схилились над зошитами. Учитель дав задачі для самостійного розв'язування, і діти уважно працювали.

Віталік сидів на останній парті. Він уже закінчував розв'язувати задачу, як раптом на парту впала записка.

«Це знову, мабуть, від Петрика, — подумав Віталік. — Знову просить ковзани. Що ж я йому весь час даватиму свої ковзани?»

— Іване Петровичу, — сказав Віталік, — мені хтось записку кинув... Хіба ж можна на уроці записки писати?

— Записки на уроці писати не можна, — сказав Іван Петрович. — Але якщо вже тобі хтось написав, то розповідати про неї вчителю — недобре, Віталику. Записка — це ж таємниця, яка мусить бути відома тільки тобі і твоєму товаришеві. А ти розголошуєш цю таємницю. Візьми записку, заховай, на перерві прочитаєш...

Віталик почервонів. Тепер він зрозумів, що вчинив негарно.

У класі запанувала тиша. Дехто з хлопців час від часу підводив голову, дивився на Віталика, і в тих поглядах хлопчик бачив подив і обурення.

Віталик розгорнув записку і прочитав: «Віталіку, — писав Петрик, — я намалював вогнегривого коня. Якщо хочеш, дам тобі».

На перерві Віталик підійшов до Петрика.

— Давай коня, — сказав Віталик.

— Утік кінь... — тихо відповів Петрик.

Чим був незадоволений Віталик? Чому, на твою думку, він вирішив розповісти вчителю про записку? Як учитель і діти оцінили його вчинок?

Про що свідчить відповідь Петрика?

Які почуття, роздуми викликає у тебе прочитане?

Розпізнай на малюнку дійових осіб. Про що вони розмовляють?

Роз'єднай слова і прочитай прислів'я.

Прийте́ля легше знайти, ніж зберегти.
Бі́да друзі́в ви́пробує.

ГВИНТИК

Юрко готував домашнє завдання з граматики. Він переписав кілька речень. Треба було ще підкреслити іменники, але Юрко поспішав. Він швиденько згорнув зошит і побіг до хлопців грати в м'яча.

Увечері батько перевірів зошити й помітив, що там не все гаразд.

— Чого ж ти не закінчив роботи? — питає сина.

А Юрко не знає, що й казати.

— То дрібничка, то гвинтик...

— Слухай, що я тобі розповім, — мовив тоді батько. — На заводі збудували великий літак. Багато людей працювало, щоб усе якнайкраще зробити. Лишалось загвинтіти під крилом один маленький гвинтик. Загадали робітникові. А він забув. Так і передали літак на аеродром. Літак був пасажирський. Полетів літак у перший рейс. В ньому сиділо п'ятдесят пасажирів. Але ж він був без одного-однісінького гвинтика... На віражі* крило зламалось, літак упав і розбився. Загинули люди.

Ось що буває, коли хтось забуде про мале-е-енький гвинтик.

Віра́ж — поворот.

Поміркуй, від чого застерігає нас це оповідання.

Склади власну розповідь на запропоновану у творі тему.

Поміркуйте разом! Як по-іншому можна назвати оповідання?

ЯКИЙ СЛІД ПОВИННА ЗАЛИШИТИ ЛЮДИНА НА ЗЕМЛІ?

Старий Майстер звів кам'яний будинок. Став о́сторонь і милується. «Завтра в ньому оселяться люди», — думає з гордістю.

А в цей час біля будинку грався Хлопчик. Він стрибнув на сходинку й залишив слід своєї маленької ніжки на цементі, який ще не затвердів.

— Для чого ти псуєш мою роботу? — сказав з докором Майстер.

Хлопчик подивився на відбиток ноги, засміявся й побіг собі.

Минуло багато років. Хлопчик став дорослим Чоловіком. Життя його склалось так, що він часто переїздив з міста до міста, ніде довго не затримувався, ні до чого не прихилявся — ні руками, ні душею.

Прийшла старість. Згадав старий Чоловік своє рідне село на березі Дніпра. Захотілось йому побувати там. Приїхав на батьківщину, зустрічається з людьми, називає своє прізвище, але всі знизують плечима — ніхто не пам'ятає такого Чоловіка.

— Що ж ти залишив після себе? — питає у старого Чоловіка один дід. — Є в тебе син чи дочка?

— Немає у мене ні сина, ні дочки.

— Може, ти дуба посадив?

— Ні, не посадив я дуба...

— Може, ти поле випестував?

— Ні, не випестував я поля...

— Так, мабуть, ти пісню склав?

— Ні, й пісні я не склав.

— Так хто ж ти такий? Що ж ти робив усе своє життя? — здивувався дід.

Нічого не міг відповісти старий Чоловік. Згадалась йому та мить, коли він залишив слід на сходинці. Пішов до будинку. Стоїть той, як наче вчора збудований, а на найнижчій сходинці — закам'янілий відбиток хлопчикової ніжки.

— Ось і все, що залишиться після мене на землі, — з боєм подумав старий Чоловік. — Але цього ж мало, дуже мало... Не так треба було жити...

Батьківщину, знизують, випестував, найнижчій, закам'янілий.

Які почуття переживав старий Майстер?

Як склалась доля Хлопчика?

Знайди в оповіданні зачин, основну частину і кінцівку.

Поміркуйте разом! Який *слід* мав на увазі автор у назві оповідання? А як би ви відповіли на запитання, що є у заголовку твору?

Прислів'я

Все трудом ставиться, все працею славиться.

Все добре переймай, а злого — уникай.

ЄВГЕН ГУЦАЛО

(1937—1995)

Народився письменник на Вінниччині у сім'ї вчителів. Змалку захоплювався книжками, прислухався до народних пісень, влучного слова. Рано почав писати власні твори.

Згодом він багато вчився, працював. Його творами захоплюються і дорослі, й діти.

Читаючи оповідання «Перебите крило», зверни увагу, як виразно змальовано характери героїв твору, спробуй відчутти ставлення автора до зображуваного.

ПЕРЕБИТЕ КРИЛО

Весняний ранок був м'який і теплий, од землі ще біленька пара здіймалась, коли Денис побачив на стрісі двох боцюнів.

— Лелеки! Лелеки! — злетіло з Денисових уст, проте злетіло тихенько, бо він боявся наполохати птахів.

У їхньому селі не в одного хазяїна гнізділись на хаті лелеки, й Дениско дивувався, чого ж то на їхню не сідають. Невже правду кажуть, що в лихого вони не поселяться, а тільки в доброго й сердечного? Коли правду, то, виходить, що й Дениско лихий, і мати його, і батько? Про матір і батька він і слова поганого не міг сказати, а от про себе... Либонь*, через нього лелеки не гніздилися на їхній хаті, бо за собою не один гріх міг знайти.

Тепер він радів!

Денис ускочив до хати й закричав на повен голос:

— Мамо, тату! В нас на хаті боцюни мо́стяться!

— Слава тобі господи! — сказала мати і всміхнулась. Батько теж зрадів не менше за Дениска. Мовив:

— Треба б їм старе ко́лесо покласти на хату, хай у ньому мо́стяться.

І він таки, приставивши до стіни драбину, виніс на хату старе колесо від воза. Лелеки безпечно ступнули до колеса й поклали принесене в дзьобах галу́ззя* в середину обода. Наче так і мало бути.

Денискові вуста самі розпливлися в усмішці, він засміявся беззвучно, а батько, поглянувши на сина, й собі не зміг утриматися, щоб не всміхнутися.

* * *

Цілий день лелеки тільки те й робили, що товклись на хаті. Ввечері, натомлені, вони примарно бовваніли* на грéбені*, стурбовано покла́цуючи дзьобáми, наче перемовлялись.

І з того дня Дениско уже мав клопіт — стежити за своїми лелеками. Скоренько вони й гніздо виклали, незабаром лелька яєць нанесла, всілась вигрівати. Боцюн літав на луки і носив їй їсти, а то, коли лельці надокучало весь час сидіти на одному місці, він сам умощувався на гнізді, а вона злітала вгору, щоб крила розім'яти, щоб підхарчуватись.

Прийшов подивитись на Денискових боцюнів і його сусід Олег Кочемас.

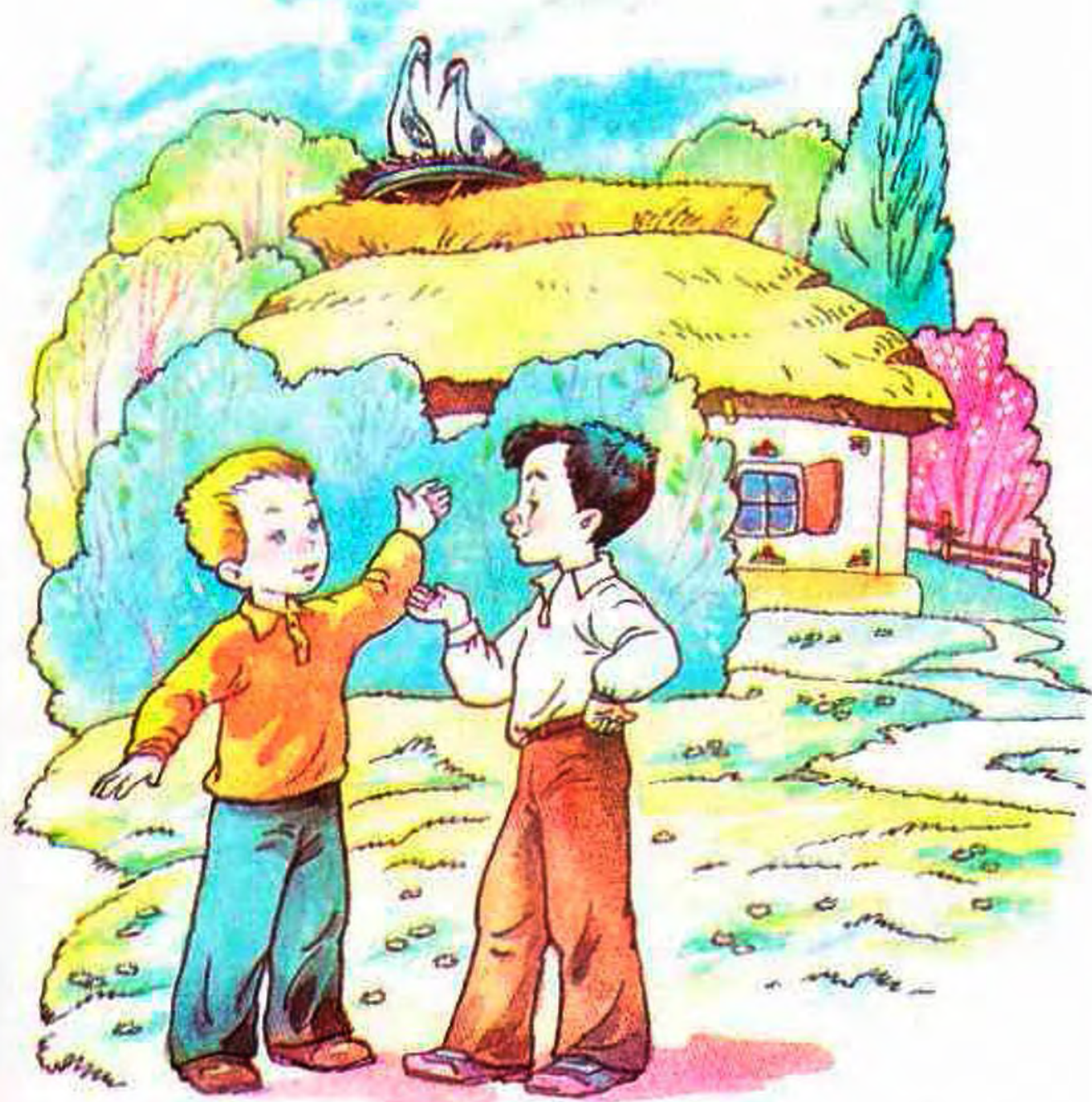
— Боцюни як боцюни, — надув свої губи-варéниці. — По нашому селу таких повнісінько. Ти не радій, вони ще можуть і полетіти.

— Як це вони полетять, коли вже й гніздо змостили? — образився Дениско.

— А так! Гніздо змостили, а яєць нести не стануть!

— Це наші лелеки, вони тут і зостануться!

— Ваші! — скривився Олег. — Раніше ж у вас не було? Не було! Це вони з чужої хати перелетіли, то назад

і подадуться. Бо вони тільки в гарних людей мостять гнізда!

— А ми... А я... — здригнувся в Дениска голос.

— А який же ти гарний, — мовив розсудливо Олег Кочемас, — коли раніше вони твою хату обминали?

Сказав — і геть подався. Дениско аж згодом отямився, крикнув йому вслід:

— А на твоїй і досі нема жодного, й досі обминають. — Проте Олег не почув, бо й не оглянувся.

Минуло трохи часу, й одного разу, зайшовши до хати, батько сказав радісно:

— Ну, наші чорногузи вже й діток мають.

— Яких діток? — спершу не втямив Дениско.

— А лелеченят!

Дениска наче вітром здуло від книжки.

Де ж ті лелеченята? Ставши оддалік, поглядає на хату, але, крім лельки в гнізді, нічого не бачив.

Угледів лише наступного дня, як із-під крила висулась маленька голівка, цікаво глипнула на світ гострими очіцями й зразу сховалась. «Що ж, — гордо подумав Дениско, — тепер і ми як люди».

Він таки не втримався й похвалився Олегові Кочемасу, що в них уже й лелеченята вилупились.

— А скільки? — спитав той.

— Звідки ж я знаю!

— Хе! — глузливо скривився Олег. — Лічити не вмієш, чи що?

— Лічити вмію, але ж вони ще не вилазять з-під лельки, вона їх вигріває.

— То й що? Видерись на хату, підніми її й полічи. Добре?

Дениско мимоволі пообіцяв:

— Добре.

З причілка* хати стояла драбина, міг би залізти по ній нагору, а там уже по стрісі. Навіть одну ногу вже поставив на щабель, а потім передумав лізти. Як же так — лельку піднімати над гніздом? А коли лелеченята злякаються його і врзтїч кинуться, попадають? Е-е, та тоді вже ніколи жоден боцюн не прилетить на їхню хату.

Так і не зважився Дениско — краще вже не знати, скільки тих лелеченят, аніж горя завдати птахам...

А потім малеча вчилася літати. Що вже насміявся Дениско!

Хоч і попідростали, хоч уже завбільшки із своїх батька та матір, а літати ну зовсім не вміють, наче в них немає крил, наче вони не птахи. Походжає по стрісі, а підійде до краю — і вже напружилось усім тілом, уже боїться, наче хтось його в спину штовхає чи за хвіст підпиhaє.

— Е-е,— сказав одного разу Олег Кочемас.— Твої, видно, так і не навчаться... А в тітки Устини вже літають, і в Максима Крутивушка... О, бач, мало не перевернулось,— він зареготав, стежачи, як одне з лелеченят, ринувши з хати в білий світ, невміло чіпляється лапами за ясеневу гілку.

— Але ж не перевернулось! — торжествував Дениско.

— От спом'янеш моє слово, що воно ніколи отуди-о не долетить.

І Олег узяв дрючок та й кинув угору, показуючи, куди не долетить незграбне лелеченя.

І кинув так, що влучив у крило лельці, що саме пролітала над хатою. Лельку наче підтяло, вона раптово опустилась на стріху.

— Що ти накоїв! — закричав Дениско.— Ти їй крила перебив! — І він побілів із лиця, і йому раптово так заболіло коло серця, наче то його самого вдарили.

— Та я ледь торкнувся,— став виправдовуватися Олег.— Я ж не навмисне. То вона сама налетіла на дрючок.

— Ану геть з мого подвір'я!

Олег постояв якусь мить, наче вагався, а потім пішов-таки.

Приставивши, підхарчуватися, умощувався, торжествував, виправдовуватися.

Либонь — мабуть.

Галуззя — дрібні гілочки.

Бовваніли — виднілися.

Гребінь — тут: верхівка даху.

Причілок — бокова стіна будинку.

Що означають вислови: глипнула на світ; лельку наче підтяло?

З яких рядків тексту можна довідатись про нетерпляче чекання Дениском прильоту лелек?

Знайди першу розмову Дениска з Олегом. Чиї слова слід прочитати з почуттям радості та образи, а чиї — із зневагою? Що зробив Олег лелекам? Як поставився до цього Дениско? А як би ти вчинив на його місці?

П о п р а ц ю й т е р а з о м!

Простежте, як по-різному автор називає птахів. А як цих птахів називають у вашій місцевості?

Придумайте заголовки до кожної прочитаної частини.

У якому абзаці першої частини оповідання є слова *Батько теж зрадив*? Знайдіть у третій частині абзац, у якому є слова *глипнула на світ*.

Лелька й справді не могла літати перші дні. Вона то в гнізді сиділа, то по гребеню ходила, тривожно поклацуючи дзьобом, а коло неї весь час тримався занепокоєний боцюн. Лише малеча наче нічого не відчувала — вона вчилась літати, і в усіх уже виходило не так і кепсько.

А потім, видно, лельці перестало боліти, й вона сама почала літати разом із своїми дітьми.

А скільки було Денискові радості, коли одного разу все сімейство дружно знялося з хати, якийсь час покружляло над подвір'ям, а потім полетіло собі на луки чи до лісу.

Був такий радий, що навіть з Олегом Кочемасом помирився, розказавши, що лелеки його тепер усі вже літають, щойно подались на луки.

— От бач, — буркнув Кочемас. — І нічого не сталось, а ти сердився.

— Скоро й у вирій подадуться!

— А чого ж, подадуться, восени...

Зненацька спохмурнів Дениско — у вирій вони, звісно, подадуться, а от чи повернуться назад? Після того, як над їхньою хатою було лельку підбито? Й він, насупившись, подався геть від Олега, а той не міг утямити, що ж сталося з Дениском, котрий оце щойно помирився з ним і знову розгнівався з доброго дива...

Одного ранку — прозорого, теплого — небо сповнилося сумним лелечим гомоном, і Дениско відчув: відлітають сьогодні.

Того дня було йому сумно, ніби щось втратив. Немилі стали йому ігри, сам собі став немилий... Пізно ввечері подивився на хату — пусто там, таки полетіли. І він якийсь час стояв, ніби сподівався, що помиляється, що вони все ж повернуться...

Вранці батько збирався на роботу. Дениско давно вже проснувся і стежив за ним із ліжка розширеними, журними очима. Ось за батьком зачинились двері, прогупало в сінях, прогупало надворі, та зразу ж — двері знову відчинились, уже раптово, і батько закричав:

— Лелеки повернулись!

Дениско якусь мить лежав іще, бо не втямив, які ж це лелеки могли повернутись, а потім зненацька схопився та й, босий і роздягнений, гайнув надвір.

Притулившись одне до одного, на хаті сиділо двоє лелек.

— Тату, — спитав, — а чого ж це вони повернулись?

Батько не відповів Денискові — либонь, і сам не знав, що ж це могло статись. Потім взяв лелєка під одну пахву, лельку — під другу та й отак спустився з ними донизу.

— Тату, навіщо ти їх узяв? — допитувався Дениско, в якому все стислось від передчуття чогось невідомого, лихого. — Хай би сиділи на хаті, навіщо ти взяв їх?

— Подивимося, що з ними сталось, чому не полетіли.

У сінях він узявся обмацувати лелєк — спочатку його, а потім її. Раптом пальці його затримались на лельчиному крилі, ніби натрапили на невідому перепону.

— Помадай і ти, Дениску...

Дениско торкнувся й відчув пальцями чималеньку гулю.

— Це ж хтось перебив їй крило, — сказав батько, — от вона й не змогла полетіти у вирій.

— Але ж у селі вона літала, — скрикнув Дениско.

— В селі то літала, а чужий край — це далекий край, от і не змогла здолати шляху, от і назад повернулася.

— А лелека чому повернувся? В нього ж цілі крила.

— Ех, сину, сину! — зітхнув батько. — Цілі крила, а любить він її, вірний своїй лельці, тому й зостався з нею. Не залишив напризволяще в горі і біді.

— Що ж ми робитимемо тепер?

— А що? Доглядатимемо. Коли лелека не залишив у нещасті свою лельку, то ми теж не зоставимо.

Заніс батько птахів до хати, а сам подався на роботу.

* * *

І тут до хати зайшов Олег Кочемас. І тільки він переступив поріг, як у Денисковій голові блискавкою майнуло: це ж він перебив лельці крило, отоді, коли дрючком кинув.

— А чого це ти лелек у хаті тримаєш? — запитав Олег. — Вони що, у вирій не полетіли?

Денискові од гніву відняло мову, що він і слова не може сказати.

— Е-е, мабуть, ти приручив їх, бо вони й не бояться нічого.

Дениско ж і язиком не в змозі ворухнути.

— Вони так і зимуватимуть у хаті, еге ж?

Тоді вже Дениско вибухнув гнівом:

— Зимуватимуть, авжеж зимуватимуть, бо ти забув, як лельці крило перебив?

— Я? Перебив? — так і побілів Олег. — Коли це було? Він уже й не пам'ятав, коли це було!

— Геть ізвідси, коли ти такий! — закричав Дениско.

Лелеки злякались, підскочили до вікна, ніби хотіли через шибки вискочити надвір. Олег Кочемас постояв трохи, постояв, далі хутенько повернувся і щез.

* * *

Дениско залишився в хаті. Птахи вже заспокоїлись, посідали коло печі й сиділи. Коли це знову заскакує Олег.

— Чуєш, — каже, — віддай мені обох чи хоч одного, я сам доглядатиму.

— Віддати тобі? А вони твої? А ти хіба здатен доглядати? Ти здатен тільки нашкодити, ось!

Увечері батько переніс птахів до повітки. Звісно, можна було б випустити, щоб на волі ще трохи політали, та холодом війнуло, негодою.

Так і зимували вони всю зиму — то в хаті, коли холодношало, то в хліві коло корови, коли відпускали морози. З Олегом таки помирився Дениско, хоч і не хотів, та надто вже часто прибігав той і допитувався за лелек: а як там крило, а може, їсти щось принести, то він миттю. Видно, й справді переживав хлопець, що заподіяв лихо лелекам.

* * *

Потепліло, потяглися в небі перші ключі перелітних птахів. Настав день, коли вони з батьком винесли своїх лелёк надвір. Батько тримав лелёка, Дениско ж — лелёку.

— Ну! — скомандував батько, й вони обоє підкинули своїх птахів угору.

Лелеки важко замахали крильми, ніби намагалися здертись угору, а далі ж усе легше й легше почали злітати... Дениско сміявся від радості, батько теж сміявся. Лелеки нікуди не подались, вони опустились на хату і взялись походити там, як і минулої весни та літа походили.

Спохмурнів, обмацувати, напризволяще, доглядатимемо, здригнувся.

Що означають вислови: вибухнув гнівом; зненацька схопився; у голові блискавкою майнуло?

З яких рядків тексту можна довідатися про тривогу Дениска за долю лелек?

Як батько пояснив повернення птахів?

Який епізод тексту зображено на малюнку?

П о п р а ц ю й т е р а з о м! Підготуйтеся прочитати другу і третю частини оповідання в особах.

З якою інтонацією та у якому темпі слід читати слова Дениска і Олега?

Які вчинки Олега засвідчують, що він зрозумів свою провину?

Удома складіть план оповідання і підготуйте за ним стислий переказ.

Пофантазуйте! Як можна продовжити оповідання?

Анатолій Григорук народився у 1932 році в селі Махаринці, що на Вінниччині.

Твори письменника цікаві не лише змістом, а й незвичними назвами. Пригадай прочитані в 2 класі оповідання «Той ще не музика, хто в дудку дме», «Хочеш бути щасливим, не будь лінивим». Автор так цікаво і весело описує пригоди хлопчика Дениска Бублика, що важко втриматись від сміху.

Ти знову зустрінешся з Дениском і славною родиною Бубликів, побачиш, як доброзичливо, з гумором письменник змальовує свого героя.

Читаючи оповідання, звертай увагу на мову дійових осіб, щедро пересипану прислів'ями і приказками, порівняннями.

ХТО МІНЯЄ, ТОЙ НІЧОГО НЕ МАЄ

Дениско лежав на м'якенькому, зігрітому сонцем спориші, й час від часу прикладав до ока свою дудочку. Грати на дудочці йому вже набридло, то він, ніби в підзорну трубу, став роздивлятися в неї воронячі гнізда.

Де не візьмись — Денисків приятель Тимцьо. В одній руці у Тимця було дротяне кілечко, в другій — зелена пластмасова мисочка.

— Думаєш, я не знаю, що це? — спритно підхопився на ноги Дениско. — Це мильні бульбахи пускати.

— Ну і знай собі, — зверхньо буркнув Тимцьо й тут-таки видмухав бульбаха, великого й синього, як баклажан.

— Тимчику, хочеш поміняємось? — у захваті прошепотів Дениско. — Тобі дудочка, мені кілечко.

Тимцьо кілька хвилин щось обмірковував, а тоді мовчки простяг Денискові кілечко, взяв дудочку й покушпелів* своєю дорогою...

Цілісінький день Дениско не випускав кілечка з рук. Потай від бабуні він змилив аж два шматки мила, і якби бульбахи тут-таки не лускали, то, мабуть, виповнили б увесь їхній куток.

Проте під кінець дня охота пускати бульбахи в Дениска пропала. Він хотів був гайнути до Тимця, щоб переміняти все назад. Але зразу ж за ворітьми здібав* Костика. Костик біг вулицею, тримаючи над головою саморобного вітрячка, який весело лопотів на вітрі.

— Стій! Зупинись-но! — загукав Костикові Дениско. — **Хочеш за вітрячок кілечко з мисочкою? Будеш бульбахи пускати.**

Костик ніби нехотя взяв кілечко, віддав вітрячка й побіг далі.

А Дениско уявив себе на справжньому реактивному літаку й до заходу сонця встиг оббігати з вітрячком мало не півсела.

Коли він уже при́смерком вертався додому, то неподалік від своєї хати побачив сусідську дівчинку Гафійку. Гафійка тримала за нитку велику повітряну кульку. Кулька була незвичайна. Гафійчин тато наповнив її якимось легким, навіть легшим за повітря, газом, і кулька весь час намагалася висмикнути з рук свого хвостика й утекти в небо.

О, як Денискові закортіло тієї кульки! Ну, хоч уми — так закортіло.

— Гафієчко! Мійленька! — тремтячим голосом вигукнув він. — Давай мінятися! Ти мені кульку, я тобі вітрячка. Дивись, як ловко крутиться в нього пропелер.

— Коли ти так просиш, — сказала Гафійка, — то, будь ласка, міняємося.

Щасливий як ніколи Дениско вбіг на рідне подвір'я. Під хатою на лаві сидів, спочиваючи після трудового дня, весь Бубликів рід.

— Гляньте! — вигукнув Дениско, показуючи на кульку. — Це за дудку. Спочатку я виміняв дротяне кілечко. Ну, щоб мильні бульбахи пускати. Потім за кілечко вітрячка. А оце зараз Гафійка віддала мені за вітрячка кульку.

Дениско підняв кульку над головою, і аж пристрибнув з радощів, що запопав* такий скарб. Але саме тої миті кулька віпорснула йому з рук і гайнула догори.

Всі дивилися їй услід, поки вона не зникла з очей, а тоді перевели погляд на Дениска, що непорушно стояв серед двору, як мальований стовп.

— Ну, що ж, цікаво було подивитися, як міняють шило на мило, — без найменшого співчуття сказала бабуня.

— Проміняв бики на воли, аби вдома не були, — додав дідусь.

— Хто міняє, той нічого не має, — повчально зауважила мама.

— Міняйло без штанів ходить, — ще рішучіше відрубав татусь.

Тільки Мар'янка цього разу не прохопилася жодним словом. Як по щирості, то їй було трошки жаль і барвистої кульки, і самого Дениска.

Покушпéлив — пішов, здіймаючи куряву.

Зді́бав — тут: зустрів.

Запо́пав — дістав, роздобув.

Прочитай, які речі привернули увагу Дениска. З чого видно, що хлопчик щоразу дуже захоплювався новою іграшкою?

Які риси характеру Дениска виявилися під час його розмов з Тимцьом, Костиком, Гафійкою?

Підготуйся до читання діалогів в особах.

Прочитай, як родина сприйняла Денискову розповідь.

Попрацюйте разом! Знайдіть у тексті прислів'я. Поміркуйте над їх значенням. Вживайте при нагоді у своєму мовленні.

Розгляньте малюнки. Складіть за ними стислий переказ оповідання.

В ГУРТІ Й ПІСНЯ В ЛАД ІДЕ

Як поприходять усі з роботи, та упораються по господі*, та повечеряють, любо тоді посідіти якусь часину проти місяця на причілку, поговорити про те, чим день видався цікавий. А то й — під гарний настрій — поспівати.

Пісню в родині Бубликів люблять однаково що малі, що великі. І перший заспівувач у них — дідусь. Бува, сидить він ніщечком* на краю лави, бо взагалі натурою мовчакуватий, слухає, усміхаючись у вуса, про що інші гомонять. А коли розмова дійде кінця

і попримовкають усі, дідусь кашляне спрокво́ла*
і впівголоса, ніби дослухаючись до самого себе, заведе:

Місяць на небі, зіроньки сяють,
тихо по морю човен пливе...

Бабуня лукаво позирне на дідуся, звичним рухом поправить хустину на голові й високим, на диво молодим голосом підхопить:

В човні дівчина пісню співає,
а козак чує — серденько мре.

Два останні рядки дружно повторюють усі гуртом: і дідусь з бабунею, і тато з мамою, і Мар'янка з Дениском. Пісня мужніє, повниться силою, і Денискові починає здаватися, ніби її зачаровано слухають цибаті*

мальви під вікнами, буйне віниччя* на погребні*, вишняк край городу, навіть сонні ворони у своїх чорних, ледь видимих у пільмі гніздах. Він починає так старатися, що завершальні слова пісні кінчає пізніше за інших, на ноті високій і навіть писклявій.

— Ми співали, нам і спасибі,— каже, перевівши дух, дідусь.

— Щира пісня гріє краще за кожуха,— нехотя підводиться з лави бабуня.

— В гурті пісня завше в лад іде,— зауважує тато.

— От тільки Денис півня пустив,— раптом кидає Мар'янка.

— Якого ще півня! — обурюється Дениско.— Завше ти вигадуєш!

— Мальованого! Всі кінчили, а ти нявчиш, як кіт, що його за хвоста смичуть.

— Годі вам, зведенюки! — примирливо усміхається дідусь.— Кажуть: не співається пісня без заспівувача. Але є й інша приказка: не той молодець, що починає, а той, що кінчас. Ти, Дениску, кінчив останнім. От і вважай, що вчинив, як справжній молодець.

Г о с п о д а — тут: господарство.

Н і щ е ч к о м — тихенько.

С п р о к в о л а — не поспішаючи.

Ц и б а т и й — тут: на високих тонких ніжках.

В і н и ч ч я — рослина з високим пишним стеблом і дрібним листям, що використовується для виготовлення віників.

П о г р е б н я — надбудова над погребом.

Доведи, що в родині Бубликів люблять пісню і дорослі, й діти. Знайди слова, що підказують, як читати слова Дениска, дідуся, бабусі, Мар'янки.

П о п р а ц ю й т е р а з о м! Назвіть прислів'я і приказки, вжиті у тексті.

Складіть розповідь за малюнком.

Прислів'я

Слово чемне кожному приємне.

ЯРОСЛАВ СТЕЛЬМАХ

(1949–2001)

Ярослав Стельмах народився в Києві у сім'ї видатного українського письменника Михайла Стельмаха. З дитинства захоплювався книжками, любив театр. Його повісті, п'єси, оповідання добре відомі дітям. Герої творів — твої сучасники, допитливі хлопчики й дівчатка.

Читаючи, зверни увагу, що в оповіданнях багато діалогів. Вони допомагають виразніше уявити дійових осіб, їх ставлення один до одного та до описуваних подій.

ЛОВИСЬ, РИБКО!

(Уривок з повісті «Найкращий намет»)

Не минуло й тижня, як у таборі проводився конкурс пісні, а вже на дверях їдальні висіло оголошення:

Увага!

*Завтра після сніданку відбудеться змагання
на звання кращого рибалки табору.
Запис у Сергія Анатолійовича.*

Митькові це оголошення дуже сподобалось. Він аж підстрибнув од радості.

— Оце я розумію, — каже. — На кращого рибалку табору! От де себе можна проявити!

— А ти збираєшся взяти участь?

— Аякже! Я змалечку рибалю. І так, і на мормішку, і на донку, і на спінінг! Так що як хто й отримає перше місце, то тільки я.

— Авжеж, тільки я тебе щось жодного разу з вудкою не бачив.

— Тому що я рибу вудити рано-рано ходжу. Аж ніч іще. Навіть вечір.

— Тоді, звичайно. Але...

Але тут із дверей вискочила Ірина Василівна й за-
тягла нас у їдальню.

— Коли ви вже слухатись будете! — каже. — Усі вже
їдять давно.

— А вудочки де брать? — ми в неї питаємо.

— Та в Сергія ж Анатолійовича.

Сергій Анатолійович сидить у будиночку, де складе-
но весь спортивний інвентар*. Нас побачив — по-
смутнішав трохи:

— Вам що?

— Нам вудочки.

— Ех, а я сподівався, що хоч там вас не буде.

Вибрали ми вудочки, крокуємо до свого намету,
а навстріч Славко. І знову ж заскиглив:

— Ну от... Ви вже, а я ще ні... І не скаже ніхто... То-
вариші називається... Ну й люди...

— Ти про що це?

— Про вудочки. Ви вже взяли...

— І ти теж ловитимеш?

— А що, я гірший? Що, тільки вам можна? Я теж хочу!

— Ой, держіть мене втрюх! — Митько сміється. — Мало тобі призу за пісню? Ще й за рибу хочеш? Та ти ж вудлице в руках не втримаєш! Вийди краще на берег та гами свої на акордеоні заграй — зразу вся риба догори животами спливе.

— От я скажу, які ви... — запхикав Славко й пішов геть.

Ми поклали вудки в наметі, виходимо, аж тут і акордеоніст наш повертається. Глянув я на його вудку... Здоровенна! Грузило як кулак, гачок — хоч акули лови.

— І довго ти її обирав, таку? — питаю.

— Ні, — відповідає, — в одну секунду. Оце тільки єдина й лишилась.

— Зрозуміло, — Митько докидає. — Тепер усьому табору риби вистачить на тиждень.

— Ну чого ви до хлопця причепилися? — Тут Наталка підбігає. — Не слухай їх, Славку, це вони од заздрощів.

— Звичайно, од заздрощів, — Митько їй. — Та з таким приладдям прямісінька дорога на Тихий океан. Він акул грузилом по голові бив би, а потім гачком оцим витягав.

Славко насупився.

— Я, — каже, — тебе зараз по голові грузилом, якщо не відчепишся.

Він засунув вудку під ліжко й подався копати черви.

* * *

Десь так надвечір одзиває мене Митько й каже:

— Слухай, я таке придумав! Ніколи не здогадаєшся. І ніхто не здогадається. От казанок варить*! Аж не віриться іноді, що людина таке може придумати!

— Цікаво!

— Правда, правда. Іноді аж сам дивуюсь — і звідки я такий розумний?

— Та говори вже швидше, що ти базікаєш!

— Слухай, — повторив Митько. — Сьогодні, після вечéрі, але до відбою, ми підемо на річку, виберемо на бéрезі зручненьке місце, з якого завтра ловитимемо, і кинемо у воду приманку. За ніч на нашу приманку назбирається сила-силенна риби, і завтра, на змаганні, ми з цього місця наловимо стільки, що нікому й не снилось. Ну і, звісно, станемо чемпіонами табору.

— Ух ти! — кажу. — От молодець!

— А ти ж думав!

Після вечéрі ми набрали в їдальні повні кишені хліба, і потім Митько довго розминав його з глиною в десь роздобутій мисці.

— Це, — каже, — приманка буде, бо інакше хліб течією знесе, а так глина його триматиме на одному місці.

Уже добряче стемніло, і ми заспішили до річки, щоб повернутися до відбою.

Тільки-но ступили на лісову стежку, як навстріч нам дві постаті. Ми ледь устигли відскóчити за кущі. Чуємо:

— За ніч рибка й збереться там, де ми макухи накидали, а вранці й на голі гачки кидатиметься. Так що будь певен — ми більше за всіх наловимо!

— Ти бач! — здивувався Митько. — Це ж Вітька з Вовкою. Навіть макухи десь дістали. Розумники!

— Значить, і вони те ж саме, що й ти, придумали?

— Ти ж чув...

Наближаємось до берега і ще здалеку чуємо: шубовсь, шубовсь! — у воду. І якась тінь над річкою.

— Ну й ну! — кажу. — Іще хтось приманку кидає.

— Бачу! — Митько у відповідь. — Ну й народ!

Вибрали ми зручненьке місце, закинули нашу глину з хлібом і назад гайнули, але ж не самою стежкою, а вздовж неї, лісом. Дорогою нам іще двоє стрілися.

— І ці туди ж! — друг мій каже. — Друзі називається!

А хвилини за тридцять після відбою, як усі поснули, чую — Генка заворушився, з ліжка встає. Взув сан-

далі, понішпорив у тумбочці — і ходу з намету. Митько теж підхопився і за ним слідом. За якийсь час повертається.

— І Генка до річки побіг, — каже. — От би не подумав!

— Що ж то завтра буде, Митю, — я шепчу. — Усі, виявляється, такі розумні, як і ти!

— Розумні! Безсовісні, а не розумні! Обманщики!

Він іще довго щось бурмотів, лаючи всяких там пройдісвітів*, які різними хитрощами намагаються посісти перше місце. Потім затих, мабуть, заснув.

Я ще трохи полежав, а тоді заснув теж.

Анатолійович, акордеоніст, кідатиметься, пройдісвітів.

Інвентар — тут: приладдя.

Казанок варить — тут: розумна голова.

Пройдісвіт — хитра, здатна на нечесні вчинки людина.

П о п р а ц ю ї т е р а з о м!

Чи зрозуміли ви, де і коли відбуваються події?

Назвіть дійових осіб оповідання. Хто вони? Від чийого імені ведеться розповідь?

Чому Митькові дуже сподобалось оголошення?

Підготуйтеся до читання в особах першої частини оповідання. Знайдіть у тексті слова, які підказують інтонацію і темп читання.

Позмагайтеся, хто швидше знайде абзаци з такими висловками: *посмутнішав трохи; сила-силенна риби; Генка заворушився.*

* * *

А назавтра, по сніданку, вішикувалися ми всі, учасники змагання, й подаліся на річку. Попереду Сергій Анатолійович із відром, а ззаду Славко з акордеоном своїм у футлярі теліжиться*.

— Ти навіщо акордеон тягнеш? — його питаю.

— А це тільки футляр!

— Він у футляр рибу складатиме, — Вітька сміється. — Усе-таки більше влізе, ніж у відро.

Тільки-но завідніла попереду вода, як народ щодуху кинувся вперед — займати свої здобрені приманкою місця. За мить кожен сидів на власному місці, мов усе життя лише з нього й ловив.

А Юрко з Вітькою ледь не побилися.

— Це, — обоє кричать, — моє місце!

— То ж вони обидва тут рибу вчора приманювали, — хихотів Митько.

Лиш один Славко ходив, мов сирітка, уздовж берега, але його звідусіль гнали.

Зрештою хлопець знайшов якусь місцінку поодаль, приготував вудку і вмовстився на футлярі.

— На землі, — каже, — сидіти — застудитись можна. А на футлярі — ніколи! І ноги не болять.

Аж тепер ми зрозуміли, нащо він його на річку тягнув.

Підійшов і Сергій Анатолійович.

— Ач, як вам не терпиться, — каже. — Змагання триватимуть дві години, бо о дванадцятій у таборі читатимуть лекцію на міжнародну тему. Приготувались! — він подивився на годинник. — Почали!

— Ну, тримайся! — поплював на гачок Митько й закинув вудку. — Тепер устигай витягати!

Проте, як виявилось, триматися було не так уже й потрібно. Навіть зовсім ні до чого було триматися, бо ми просідали хвилин із сорок, і за цей час ні в кого й разу не клюнуло.

— Що ж це таке? — занепокоївся зрештою Митько. — Нічого не розумію!

Він іще почекав, а тоді почав бігати від одного рибалки до другого й питати:

— Ну як, клює? А в тебе?

Навіть до Славка підбігав. Але той сидів на своєму футлярі, дивився непорушно на поплавець і повторював:

— Ловись, рибко, велика й маленька! Ловись, рибко, велика й маленька!

— Ти краще за своїм поплавцем слідкуй, — порадив Митькові Сергій Анатолійович. — А то тільки людям заважаєш.

Митько посидів трохи над своєю вудочкою, а тоді знову став бігати й питати:

— Ну як, клює? Га? А в тебе?

Отак він бігав і питав, аж поки не зачепив ногою нашу коробочку з горохом, і вона булькнула у воду.

— Ех ти ж, розтелéпа! — розсёрдився я. — Добігавсь! Із тобою рибу лише полóхати, а не ловити! Що тепер на гачок насаджувати!

Але тут Сергій Анатолійович підвівся:

— Візьміть у мене кілька черв'яків. Та й скоро вже кінчатимемо.

Ми знов закинули гачки, але риба так і не клювала. І не тільки в нас — ні в кого. Лише Сергій Анатолійович спіймав одного пічку́рика, але він ловив не для змагання, а просто для себе.

Де́котрим така риболовля скоро набридла, і вони пішли собі назад у табір, а дехто, тобто Митько, Славко, ще три хлопці і я, сиділи й сиділи, хоч сонце вже пекло аж-аж. А Славко все примовляв:

— Ловись, рибко, велика й маленька! Ловись, рибко, велика й маленька!

Зрештою Митько заявив:

— Я читав, що деякі заводи спускають у річку отруйні виробничі відходи й від цього вся рибадохне. Мабуть, і на нашій річці десь є такий завод. Даремно ми стараємось.

— Знаєш що, Митю, — сказав я, коли до кінця змагання лишилося кілька хвилин. — Я, здається, здогадався, чому кльову немає.

— Ну?

— А тому, що ми всі накидали таку силу-силенну приманки, що в цьому місці риба просто об'їлася за ніч.

Митько подумав-подумав і каже:

— А що, правильно! Якби ж це тільки ми кинули, то вона й ловилась би. А так...

І тут Славко як закричить:

— Риба! У мене! Ура!

Ми помчали на той крик, дивимось — лежить на землі Славко і сміється од щастя. Але, як з'ясувалося, він не од щастя сміявся: просто Славко придавив рибину животом, і вона його лоскотала. Зрештою хлопець підвівся, і ми побачили: б'ється у траві карасик із долоню завбільшки.

— Оце здорово! — Вітька гукає. — Глядіть, як він його спіймав!

Дивимось ми: гачок, отой самий здоровенний гачок, карасика за хвіст зачепив.

— Це він, коли закидав, — Сергій Анатолійович пояснює, — рибу й зачепив випадково. Таке іноді буває. Але ж усе-таки спіймав! Значить, переможець — Славко! Переможець і кращий рибалка табору!

А через кілька днів на стіні в їдальні ще й фотознімок Славків прикріпили — поруч із знімком

Черевика, нашого кращого бігуна, і колективним знімком першого загону — переможців у конкурсі пісні. Ще й підписали: «В'ячеслав Денисюк — кращий спортсмен-рибалка І зміни». Правда, фото було без риби. Митько сказав:

— Таке рибище й на знімку не вмістилось би!

Зате Славко вмістився весь: стоїть із футляром від акордеона в лівій руці, вудкою у правій і посміхається.

Теліжиться — плететься.

Попрацюйте разом! Простежте за текстом, як розгорталися події: зачин, основна частина, кінцівка.

Знайдіть і прочитайте, як змінювався настрій Митька протягом описаних подій. Чим це було зумовлено?

Як поводив себе Славко?

Розгляньте малюнки. Які епізоди на них зображено? Чи впізнали ви дійових осіб?

Що було для вас в оповіданні несподіваним? Що — смішним?

Будьте дослідниками! Проаналізуйте мову головних дійових осіб. Як вона їх характеризує?

Виберіть для інсценізації діалог і підготуйтеся розіграти його у класі.

Пригадайте, поміркуйте

- Пригадайте назву розділу. Про які справи своїх ровесників ви прочитали? Відповіді підтверджуйте прикладами з прочитаних творів.
- Імена яких хлопчиків і дівчаток ви запам'ятали? У яких оповіданнях головні герої мають однакові імена?
- Твори яких письменників ви прочитали? Назвіть їх. Про кого з них ви можете розповісти більше, ніж сказано у підручнику?
- Яка тема творів Василя Сухомлинського? Як ви відповіли б на запитання *Який слід повинна залишити людина на землі?*
- Що особливого в оповіданнях Анатолія Григорука? Хто їх головний герой? Які прислів'я з цих оповідань ви запам'ятали?
- Пригадайте героїв твору Ярослава Стельмаха. Хто вони? Як їх звуть? Як ставиться до них автор? Чого більше у текстах — мови автора чи діалогів дійових осіб?

ІЗ СКАРБНИЦІ КАЗКАРІВ СВІТУ

Ти вже знаєш, що, крім народних казок, є **літературні**, створені авторами. Письменників, які їх складають, називають **казкарями**. Казки перекладають різними мовами, за ними створюють мультфільми, кінофільми. Деякі з цих творів стали такими відомими, що сприймаються як народні. Наприклад, «Червона Шапочка», «Попелюшка», «Дванадцять місяців» та інші.

У розділі ти прочитаєш **чарівні** казки. Читаючи, звертай увагу, як у них відображено характери героїв, їхню мову, зовнішність, які перетворення відбуваються, як діють чарівні речі, хто перемагає.

ШАРЛЬ ПЕРРО (1628—1703) — видатний французький казкар. Це він написав казки «Червона Шапочка», «Хлопчик-мізинчик», «Попелюшка» та багато інших. Минуло вже понад триста років, як з'явилися ці твори, а діти всього світу досі захоплюються ними. За казками Шарля Перро створено багато мультфільмів і кінофільмів.

КІТ У ЧОБОТЯХ

(Скорочено)

Один мірошник залишив у спадщину трьом своїм синам млин, осла і kota.

Сини швидко поділили спадщину: старший забрав собі млин, середній — осла, а меншому дістався кіт.

Менший брат дуже засмутився.

— Мої брати, — казав він, — зможуть чесно заробити собі на хліб, якщо житимуть разом. А мені, бідолашньому, коли я з'їм kota і зроблю рукавички з його шкури, лишиться тільки померти голодною смертю.

Кіт почув ті слова, але нітрохи не збентежився.

— Не журіться, хазяїне, — сказав він з поважним і серйозним виглядом. — Приготуйте мені торбинку та замовте пару добрих чобіт, щоб зручніше було ходити по чагарниках, і ви самі скоро переконаєтесь, що ваша частка не така вже й погана, як це може здатися на перший погляд.

Спочатку менший брат не надав цьому особливого значення, але, згадавши, як ловлячи щурів та мишей, кіт удається до різних спритних витівок і хитрощів — зависає догори ногами, ховається в борошно і прикидається неживим, — він подумав: «А що, коли й справді кіт допоможе мені в біді?»

Як тільки кіт одержав усе, що просив, він узув чоботи, перекинув торбинку через плече, взяв швóрки*

в передні лапи й подався в гайок, де було дуже багато кролів.

Кіт поклав у торбинку висівок та заячої капусти і ліг у кущах, ніби мертвий, очікуючи, щоб який-небудь молодий, недосвідчений і легковажний кріль поткнувся в його торбинку поласувати тим, що в ній було.

Ледве він ліг, як молоде дурненьке кроленя, спокусившись висівками, залізло в торбинку. В ту ж мить кіт спритно затяг шворку і схопив кроленя.

Дуже гордий зі своєї здобичі, кіт пішов у палац і попросив, щоб про нього доповіли королю.

Кота ввели до королівських покоїв. Там він низько вклонився королю і сказав:

— Ваша величносте! Мій пан маркіз Карабас (таке чудне ім'я вигдав кіт своєму хазяїнові) звелів мені піднести вам ось цього кроля зі свого садка.

— Скажи своєму хазяїнові, — відповів король, — що я йому дуже вдячний і задоволений з такого подарунка.

Кіт ввічливо попрощався й пішов геть.

Іншим разом він сховався в житі, так само розклав свою торбинку і, тільки-но дві цікаві куріпки забралися в неї, смикнув за шворки і впіймав обох.

Тоді він знову пішов у палац до короля й підніс йому птахів.

Король із задоволенням узяв куріпок.

Так час від часу протягом двох чи трьох місяців кіт приносив королю дичину, яку нібито вбивав на полюванні або розводив у садках його хазяїн.

* * *

Одного разу, довідавшись про те, що король разом зі своєю дочкою, найвродливішою принцесою в світі, їде на прогулянку берегом річки, кіт прибіг до свого хазяїна і сказав йому:

— Якщо ви послухаетесь моєї поради, то будете щасливі все життя. Вам треба лише викупатися в річці у тому місці, де я покажу, а все інше я вже влаштую сам.

Маркіз Карабас зробив усе так, як йому порадив кіт, навіть не здогадуючись, навіщо це потрібно.

Саме коли він купався, берегом річки проїздив у своїй кареті король.

Кіт уже чатував* на нього, вискочив на дорогу і щосили закричав:

— Рятуйте! Рятуйте! Маркіз Карабас потопає!

Король, почувши цей одчайдушний крик, визирнув з карети. Він одразу ж упізнав kota, який не раз приносив йому в подарунок дичину, і наказав своїй варті бігти на допомогу маркізові Карабасу.

Поки бідолашного маркіза витягали з річки, кіт підійшов до карети і розповів королю, що в той час, як його хазяїн купався, з'явилися злодії і вкрали одяг, хоч він, кіт, і кричав щосили: «Ловіть злодіїв!»

Насправді хитрун сховав одяг свого хазяїна в кущах під великим каменем.

Король негайно наказав своїм придворним принести для маркіза Карабаса одне зі своїх найкращих убрань і був надзвичайно ласкавий до нього.

Принцесі маркіз теж дуже сподобався: адже він був гарний і стрункий хлопець, чудовий королівський одяг був йому дуже до лиця, а ніжний і шанобливий погляд красномовніше за будь-які слова промовляв про його лагідну вдачу.

Король запропонував маркізу сісти в карету і поїхати з ними на прогулянку.

* * *

А кіт, дуже радіє з того, що його хитрощі починають потроху вдаватися, побіг уперед.

Побачивши селян, що косили на луках, він озвався до них:

— Глядіть мені, люди добрі, якщо ви не скажете королю, що ці луки належать маркізові Карабасу, буде вам лихо!

Коли карета під'їхала до косарів, король, звичайно, спитав, чиї це луки вони косять.

— Це луки маркіза Карабаса, — відповіли косарі в один голос, бо кіт дуже налякав їх своїми погрозами.

— У вас тут чудовий маєток, — прихильно сказав король маркізові Карабасу.

— Так, ваша величність, — відповів маркіз, — щороку на цих луках прекрасний сінокіс.

А кіт, що біг попереду, зустрів невдовзі женців та й каже:

— Глядіть мені, люди добрі, якщо ви не скажете, що ця нива належить маркізові Карабасу, буде вам лихо!

Король, що під'їхав за хвилину до женців, захотів узнати, чия то нива.

— Маркіза Карабаса,— відповіли жінці в один голос, і король знову був задоволений, так само, як і маркіз.

А кіт, забувши про втому, біг попереду карети і всім, кого зустрічав по дорозі, наказував одне й те саме, так що король був дуже задоволений, що у маркіза Карабаса такі великі володіння.

* * *

Нарешті кіт прибіг до чудового замку, що належав страшному людоджерові. Той людоджер був надзвичайно багатий: саме він був хазяїном усіх тих земель, через які щойно проїздив король.

Кіт розпитав, хто був той людоджер та що він умів робити, і попросив дозволу увійти в замок та віддати шану його хазяїнові.

Людоджер зустрів кота з усією ввічливістю, на яку тільки здатні людоджери, і запропонував йому відпочити.

Кіт погодився і сказав:

— Мене запевняли, ніби ви вмієте обертатися на будь-яку тварину і легко можете, наприклад, обернутися на лева або слона. Чи так це?

— Авжеж,— відповів людоджер грубим голосом,— і щоб довести вам, що це правда, я зараз обернуся на лева.

Вдарившись об підлогу, людоджер в одну мить обернувся на величезного лева.

Кіт так перелякався, побачивши перед собою страшного звіра, що й незчувся, як здерся на ринву*, хоч це було важко і небезпечно, бо він був у чоботях, а в них не так уже й просто дряпатись по дахах.

Та, помітивши, що людоджер прибрав свого попереднього вигляду, переляканий кіт, тремтячи, зліз з ринви і признався, що потерпав од страху.

Людоджер голосно зареготав у відповідь.

— Мене також запевняли,— сказав кіт,— ніби ви вмієте обертатися і на дрібних тварин, наприклад, на щура або мишу. Як по правді, я вважаю, що це неможливо.

— Неможливо? — перепитав людоджер. — Ну так дивіться!

І в ту ж мить він обернувся на малесеньку мишу, яка хутко забігала по підлозі.

А кіт, тільки-но побачив мишу, накинувся на неї і з'їв.

Тим часом король, проїжджаючи мимо, звернув увагу на чудовий замок людоджера і захотів оглянути його.

Кіт почув гуркіт карети, кинувся назустріч і сказав королю:

— Прошу ласкаво, ваша величність, до замку маркіза Карабаса.

— Як, пане маркіз,— вигукнув здивований король,— цей замок також належить вам? Я ніде не бачив нічого кращого за це подвір'я і за ці будівлі, що оточують його! Огляньмо їх всередині, будь ласка!..

Гості ввійшли у велику залу, де побачили чудово прибраний стіл: людоджер саме чекав своїх друзів, які, довідавшись, що приїхав король, поспішили непомітно втекти.

Помітивши, якими закоханими очима позирала на маркіза Карабаса принцеса, король, захоплений його багатством, сказав:

— Якщо хочете, пане маркіз, ви можете стати моїм зятем!..

Маркіз низько вклонився, подякував королю за честь і того ж дня одружився з принцесою.

А кіт став дуже поважною особою і полював з того часу на мишей тільки задля розваги.

Збентежився, недосвідчений, найвродливішою, одчайдушний, красномовніше, надзвичайно, проїжджаючи.

Ш в о р к а — мотузок.

Ч а т у в а в — тут: чекав.

Р и н в а — труба для стікання води.

Чи знайома тобі ця казка? Хто її головна дійова особа? Прочитай, яку обіцянку дав кіт своєму хазяїну.

Як котові вдалося переконати короля у багатстві маркіза Карабаса? Завдяки чому кіт зумів розправитися з людоджером?

Які ознаки чарівності є у казці?

Знайди в казці зачин, основну частину і кінцівку.

Розглянь малюнки. Які епізоди казки на них зображено?

П о п р а ц ю й т е р а з о м! Спробуйте намалювати кадри діафільму за цією казкою. Які події та у якій послідовності слід зобразити на малюнках?

Позмагайтеся, хто швидше знайде абзаци з такими словами: *чудовий королівський одяг був йому дуже до лиця; Як по правді, я вважаю, що це неможливо.*

Роз'єднай слова і прочитай прислів'я.

Десиланеможе, тамрозумдопоможе.

Брати ГРИММ — ЯКОБ (1785—1863) і ВІЛЬГЕЛЬМ (1786—1859) — видатні німецькі казкарі. Вони збирали і записували народні казки. Ці твори перекладені майже всіма мовами світу. Мабуть, і ти знаєш казки «Білосніжка», «Гензель і Гретель», «Бременські музиканти», «Золота гуска».

За казками братів Грімм створено багато чудових мультфільмів і кінофільмів.

Прочитай одну з їхніх казок.

ЗАЧАРОВАНА КРАСУНЯ

Давно-давно колись жили собі король і королева, і не було в них дітей. Щодня вони бідкалися:

— Ах, якби нам дитинку!

Але дітей не було та й не було!

І ось одного разу королева купалась, а з води вилазить жаба і каже до неї людським голосом:

— Твоє бажання справдиться. Не мине й року, як буде в тебе донечка.

І сталося так, як сказала жаба: королева народила дівчинку, та таку вже гарну, що король нетямився з радіщів* і справив пишний бенкет. На родини він запросив не тільки родичів, друзів, знайомих, а й чарівниць, щоб вони були прихильні до дитини.

В його королівстві жило їх тринадцять, а золотих тарілок, на яких їм мали подавати страву, було в короля тільки дванадцять, отже, одна чарівниця мусила zostатися дома.

Бенкет був надзвичайно пишний, а наприкінці чарівниці стали обдаровувати дитину дивовижними дарунками: одна дала їй добродішність, друга — красу,

третя — багатство, одним словом, дівчинка дістала все, чого тільки в світі можна забажати.

Коли одинадцята сказала свої побажання, раптом увійшла тринадцята. Вона хотіла помститися за те, що її не запросили, і, ні з ким не привітавшись, навіть не глянувши ні на кого, сказала на весь голос таке:

— Як дійде королівна п'ятнадцяти років, то вколеться веретеном і помре.

І, ні словечка більше не промовивши, лиха чарівниця пішла геть.

Всі полякались. Тоді виступила дванадцята, котра ще не висловила свого побажання. І хоч зовсім знешкодити злі чари було їй не до снаги*, проте вона могла пом'якшити їх, а тому сказала:

— Хай королівну спіткає не смерть, а тільки глибокий столітній сон.

Король, щиро бажаючи вберегти любу дитину від нещастя, видав наказ: спалити всі веретена в цілому королівстві.

А побажання всіх інших чарівниць цілком справдилися. Бо королівна росла така прекрасна, привітна і розумна, що була кожному люба, хто тільки гляне на неї.

І ось того дня, коли їй сповнилося п'ятнадцять років, трапилось так, що короля й королеви не було вдома, і королівна залишилась самісінька. От вона й почала ходити скрізь та обдивлятися палац. Обдивилася всі кімнати й покої і нарешті прийшла до однієї вежі. Почала вона підійматися вгору крученими сходами, аж бачить — перед нею невеличкі двері. В замку стримить іржавий ключ. Вона повернула ключ, двері відчинилися, а там у невеличкій комірчині сидить якась бабуся з веретеном і жваво пряде кужіль.

— Добридень, бабусю, — привіталася королівна, — що це ви робите?

— Пряду, — відповіла стара і кивнула головою.

— А що це у вас в руках, що так весело крутиться? — запитала королівна, взяла в руки веретено і хотіла спробувати й собі пряди.

Та ледве торкнулась вона веретена, як справдилися лихі слова чарівниці: королівна вколола собі палець. Вмить вона впала на ліжко, що там стояло, і оповив її глибокий сон. Цей сон охопив і весь замок. Король і королева, які щойно вернулися і ввійшли до зали, раптом заснули, а разом із ними всі придворні та челядь*. Поснули й коні в стайнях, і пси на подвір'ї, і голуби на даху, і мухи на стінах, навіть вогонь, що горів у печі, заснув. Кухар, який хотів був смикнути кухарчука за чуба, щоб не ловив гав, пустив його й заснув.

А навкруги почав розростатися терен — що рік, то вище, і нарешті виріс такий високий, що закрив собою цілий палац, навіть прапора на даху не видно було.

І пішла по країні поголоска про зачаровану красуню, бо так прозвали королівну, і час од часу різні королевичі намагались пробитися до палацу крізь терновий живопліт, але ніяк не могли, бо терни так міцно сплелися, наче мали руки, і не пускали юнаків. Ті зависали на колючках і вмирали лютою смертю.

Так минуло багато-багато років. І ось приїхав у цю країну ще один королевич і почув, як старий дід розповідає про тернову огорожу, що за нею буцімто стоїть палац, а в палаці спить прекрасна королівна і з нею разом сплять король і королева і всі придворні та челядь. Дід чув ще від свого діда, що приїздило багато королевичів і хотіли продертися крізь терни, та не змогли.

Тоді юнак мовив:

— Я нічого не боюсь, крізь терни продерусь і зачаровану красуню побачу.

Добрий дід хотів відрадити його, та королевич не послухався.

А саме тоді й минуло сто років, і настав день, коли зачарована красуня мала прокинутись.

Прегарний духмяний цвіт укривав тернові кущі, і тільки-но королевич підійшов до них, терни самі розступилися перед ним. На подвір'ї палацу він побачив коней і рябих гончаків*, що лежали й спали. На даху сиділи голуби, сховавши голови під крила. У палаці, куди він вступив, на стінах спали мухи, кухар на кухні підняв руку, наче хотів схопити кухарчука за чуба, служниця сиділа над чорним півнем.

Він пішов до зали й побачив там придворних, що лежали й спали, а вище на троні, схиливши голови, спали король і королева. Він пішов ще далі. Скрізь стояла така тиша, що йому чути було власне дихання. Нарешті прийшов королевич у вежу й відчинив двері до маленької комірчини, де спала на ліжку зачарована королівна. Вона була така прекрасна, що юнак очей не міг одвести від неї. Королевич схилився і поцілував її. Красуня розплющила очі, прокинулась і привітно глянула на нього. А потім устала, а за нею повставали всі: прокинулись король і королева, прокинулись придворні.

Пробудилися надворі коні й зацокали копитами, поскоплювалися гончаки й замахали хвостами. Голуби на даху повиймали голови з-під крил, озирнулися навкруги й полетіли в поле. Стали повзати мухи по стінах, спалахнув у печі вогонь. Служниця вмить доскубла півня.

А незабаром королевич і королівна одружилися. Вони справили пишне-препишне весілля і жили щасливо аж до самої смерті.

Не т я м и в с я з р а д о щ і в — дуже зрадів.

Не д о с н а г і — не під силу.

Ч е л я д ь — слуги.

Г о н ч а к — гончий собака.

Назви дійових осіб казки.

Якими чеснотами обдарували принцесу чарівниці?

Чому було зачаровано принцесу? Як чари подіяли на весь замок? Скільки перетворень відбулось у казці?

Знайди абзац, у якому є речення *В замку стримить іржавий ключ*.

Пофантазуй! Якими новими епізодами ти доповнив би казку?

ПЕТРО ЄРШОВ (1815—1869) — відомий російський письменник. Казку «Горбоконик» він написав, коли був студентом Петербурзького університету. Вона дуже сподобалася студентам і викладачам. Згодом казку було надруковано у журналі. Відтоді її багато разів перевидавали.

Петро Павлович Єршов написав багато інших творів, але саме «Горбоконик» навечно уславив його ім'я.

Прочитай уривок з цієї казки, яку переклав Максим Рильський.

ГОРБОКОНИК

(Уривки)

За горами, за лісами,
за широкими морями,
проти неба на землі
жив дідусь в однім селі.
У старенького три сини:
старший — з розумом хлопчина,
середульший — сяк-такий,
а найменший — геть дурний.
От чи скоро, чи не скоро
приключилося їм горе:
хтось у поле став ходять
і пшеницю толочить.
Про таку лиху пригоду
ще ніхто не чув ізроду;
стали думать і гадать,
як би злодія впіймать.
Та й надумали ходити
уночі той лан глядіти,
щоб його оборонить,
лиходійника зловить.

Почало ж ото смеркатись,
старший брат почав збиратись,
він сокиру й вила взяв
та й у поле почвалав.
Непогожа ніч настала;
боясть парубка напала,
і сховався молодець
у кошару до овець.
Почало ізнов смеркатись;
середульший став збиратись,
він сокиру й вила взяв
та й у поле почвалав.
Ніч холодна як настала,—
туга парубка напала,

зуб на зуб не попада;
він навтьоки, бо біда!
«Лучче ніч повартувати
у сусідки біля хати!»
Стало втретє знов смеркатись,
час найменшому збиратись;
а найменший не спішить,
на печі собі сидить.
Ну, тут батько підійшов,
каже: «Синку мій коханий,
ти піди в дозор, Іване.
Я обнов тобі куплю,
дам і квáші*, й киселю».
Тут Іван злізає з печі,
кобеня́к* бере на плечі,
хліб за пазуху кладе,
вартувати лан іде.
Ніч настала; місяць сходить;

поле все Іван обходить,
на всі боки погляда
і під кущиком сіда...
Враз опівніч кінь заржав...
Вартовий швиденько встав,
подививсь під рукавицю —
і побачив кобилицю.
Наче сніг була вона —
чистобіла та ясна,
грива хвилями спадала,
щирим золотом сіяла...
Іван до кобили підбігає,
за хвоста її хапає
та й сідає на хребет —
тільки задом наперед.
Стрепенулася кобила
ще й очима засвітила,
шию лебедем звила
і зірвалася як стріла.
Хоче скинути Івана,
щоб не став він їй за пана.
Та в Івана славний хист —
цупко держить він за хвіст.
Натомилася кобила
і отак заговорила:
«На мені ти вмів сидіть,
будеш мною володіть.
Дай лиш місце для спокою,
та ходи як слід за мною.
Через три дні я заржу,
коней двійко породжу —
гриванів, яких донині
не стрічалося людині;
ще й конятко-малюка,
чверть аршина* без вершкá*
на хребті з двома горбами
ще й з предовгими ушами.
Більших двох, як хоч, продай,

горбанька ж не віддавай
ні за яхонт*, ні за гроші,
ні за царські розкоші.
В ясен день, у тьмі нічній
він товариш буде твій:
у мороз тебе зогріє,
влітку холодом обвіє;
в голод хлібом покріпить,
в спеку мёдом* освіжить».

К в а ш а — страва з гречаного або житнього борошна.
К о б е н я к — верхній одяг; різновид чоловічого плаща.
А р ш і н — давня міра довжини; дорівнює приблизно 70 см.
В е р ш о к — давня міра довжини; дорівнює приблизно 4 см.
Я х о н т — дорогоцінний камінь.
М е д — тут: напій.

Як кожен з братів поставився до нічного вартування?
Якою зображено кобилу? Які слова засвідчують її
незвичайну силу і красу? Чому вона підкорила Івану?
Які епізоди казки зображено на малюнках?
Знайди і прочитай казку про захоплюючі пригоди Івана і
його вірного Горбоконика.

КАРЛО КОЛЛОДІ (1826—1890) — італійський письменник. Всесвітню славу здобула його повість-казка для дітей «Пригоди Пінокіо». Головний герой твору — веселий бешкетник, який через свої витівки потрапляє у небезпечні пригоди, але врешті-решт стає гарним хлопчиком.

За твором Карло Коллоді російський письменник Олексій Толстой написав казку «Золотий ключик, або Пригоди Буратіно». Її головний герой має нове ім'я — Буратіно, але його зовнішність, характер і пригоди дуже нагадують італійського Пінокіо. Весела дерев'яна лялька з довгим носом добре знайома дітям багатьох країн.

ПРИГОДИ ПІНОККІО

(Уривок)

На початку казки йдеться про те, як столяр Вишня робив з дерева ніжку для столика. Коли майстер заходився тесати дерев'яне поліно, воно почало плакати і сміятися, мов дитя.

Майстер Вишня подарував поліно своєму приятелеві Джеппето, який зробив з нього дерев'яну ляльку — Піноккіо. У ляльки за кілька хвилин виріс довжелезний ніс. Піноккіо одразу ж повів себе як бешкетник. Він утік від свого батька на вулицю, де його ледве встиг схопити за ніс поліцейський.

Джеппето продав свою єдину куртку, щоб купити Піноккіо буквар. Піноккіо пообіцяв не пустувати і ходити до школи.

Але сталося інакше...

Прочитай, як розпочиналися неймовірні пригоди Піноккіо.

Піноккіо продає буквар, щоб купити квиток у ляльковий театр

Як тільки перестав падати сніг, Піноккіо узяв під пахву свій новенький буквар, вийшов на вулицю і попрямував до школи. Дорогою він мріяв про гарні, навіть чудові речі і промовляв сам до себе:

— Сьогодні в школі я навчуся читати, завтра — писати, а післязавтра — рахувати. А потім, вивчившись, я зароблю багато грошей і на перший заробіток куплю батькові вівняну гарну куртку. Та не просто вівняну! Я знайду куртку, оздоблену золотом і сріблом, з діамантовими ґудзиками. Бідолашний батько цього таки заслужив, бо через мене лишився в самій сорочці в такий холод, аби лиш я мав змогу вчитися! Не всі батьки здатні на такі жертви!

Поки він казав собі ці зворушливі слова, вдалині почулася музика: свистіли флейти і гупав великий барабан. Пі-пі-пі, пі-пі-пі, бум, бум, бум, бум...

Піноккіо зупинився і прислухався. Музика долинала від маленького селища, що лежало на березі моря. Туди вела довга-предовга дорога.

— Що це за музика? Як шкода, що я маю йти до школи, коли б не це...

Він завагався: йти в школу чи завернути послухати музику.

— Сьогодні я послухаю музику, а завтра піду до школи. Школа ніде не дінеться, — сказав нарешті цей шибеник і пересмикнув плечима.

Як сказав, так і зробив. Піноккіо звернув на ту дорогу і побіг щодуху. Чим далі, тим виразніше чулися звуки флейт і удари в барабан: пі-пі-пі, пі-пі-пі, пі-пі-пі, бум, бум, бум.

І ось він уже посеред площі, де люди обступили великий дерев'яний балаган з яскраво розмальованою полотняною завісою.

— Що це за хата? — спитав Піноккіо у місцевого хлопця.

— Прочитай афішу й дізнаєшся.

— Та я б залюбки прочитав, але саме сьогодні не вмію читати.

— Браво, йолопе! То я сьогодні тобі прочитаю. Знай же: на цій афіші червоними, як вогонь, літерами написано: «Великий ляльковий театр».

— А коли початок вистави?

Зараз починається.

— А скільки треба платити за вхід?

— Чотири сольдо.

Піноккіо зопалу забув усякі правила пристойності. Не соромлячись він звернувся до хлопчика:

— Ти даси мені до завтра чотири сольдо?

— Я б тобі дав їх залюбки, — відповів той глузливо, — та саме сьогодні не можу.

— За чотири сольдо я продам тобі свою курточку.

— А навіщо мені твоя паперова курточка? Як піде дощ, вона розлізеться на клаптики.

— Тоді купи мої черевики.

— Вони годяться тільки на розпал.

— А скільки ти даси за мій ковпачок?

— Гарну я б зробив покупку! Шапка з м'якушки хліба! Та миші з'їдять її в мене на голові.

Піноккіо потрапив у безвихідь. Він хотів, але не насмільювався запропонувати останнє, що в нього було. Вагався, сумнівався, мучився. І нарешті випалив:

— А чи не даси ти мені чотири сольдо за цей новий буквар?

— Я хлопець і нічого не купую в хлопців, — відповів його маленький співрозмовник, який виявився набагато розсудливішим за нашого героя.

— Я візьму буквар за чотири сольдо, — вигукнув ганчірник*, який чув усю їхню розмову.

За одну мить книжку було продано. Подумати тільки, що бідний Джеппето сидів дома і тремтів від холоду в самій сорочці, бо купив синові буквар!

Ляльки одразу впізнають свого брата
Піноккіо і влаштовують йому пишну зустріч,
та в найурочистіший момент
з'являється хазяїн театру,
і Піноккіо загрожує жахлива небезпека

Коли Піноккіо зайшов до театру, там мало не зчинилась революція. А треба сказати, що завісу вже підняли і вистава почалася.

На сцені були Арлекін та Полішинель, і вони, як завжди, сварилися між собою, обмінюючись погрозами, ляпасами і потіличниками.

Глядачі не спускали очей зі сцени і аж за животи бралися від сміху, бо дві ляльки сварились майстерно, ніби справжні люди. Зненацька Арлекін затнувся, повернувся обличчям до зали і, показавши рукою кудись у задні ряди, заголосив трагічним голосом:

— О боги! Чи я сплю? Чи ні? Адже там унизу — Піноккіо!

— Справді, Піноккіо! — вигукнув Полішинель.

— Так, це він, — вискнула синьйора Розаура, висунувши голівку з-за лаштунків.

— Піноккіо, Піноккіо! — закричали хором усі ляльки і прожогом вибігли на сцену. — Піноккіо! Наш братик Піноккіо! Хай живе Піноккіо!

— Піноккіо, піднімись сюди, до мене! — кричав Арлекін. — Прийди в обійми своїх дерев'яних братів!

Почувши таке палке запрошення, Піноккіо одним

скоком подолав відстань від задніх рядів до передніх. Ще один стрибок — і він уже на сцені.

Неможливо описати всі обійми, дружні стусани й щіглі, які дісталися Піноккіо від усіх акторів і акторок дерев'яної трупи.

Це була безумовно зворушлива картина, але глядачі хотіли дивитися далі виставу, і вони загукали:

— Хочемо комедії! Дайте комедію!

Та марно вони рвали горлянки: дерев'яні лялькі, замість вести спектакль, закричали й загаласували ще дужче. Вони підхопили Піноккіо на плечі й урочисто винесли на передню частину сцени.

Та ось де не взявся хазяїн театру (його звали Жеривогонь), такий страшний із себе, що навіть дивитися було страшно. У нього була чорна, як вугілля, борода, довга аж до землі; ходячи, він наступав на неї ногами. Рота мав широкого, як піч, очі блискали, як два червоні ліхтарі. В руках він тримав замашній* нагай, сплетений із зміїних та лисячих хвостів.

Коли несподівано з'явився хазяїн, усі поніміли, за-
тамувавши подих. Бідні ляльки, хлопчики й дівчатка,
тремтіли, як осикові листочки.

— Ти чого прийшов до мого театру? Чинити непо-
добства? — запитав у Піноккіо страшним захриплим
голосом хазяїн.

— Повірте, вельмишановний пане, я нічого не винен.

— Цить! Завтра я з тобою поквитаюсь.

І справді, після вистави хазяїн пішов на кухню, де
на товстому рожні* смажився на вечерю величезний
баран. Та для того, щоб м'ясо добре підсмажилось, не
вистачало дров. Хазяїн покликав Арлекіна й Поліши-
неля і наказав їм:

— Принесіть мені отого хлопця. Я його почепив
у сінях на цвяшку. Мені здається, що він із сухенько-
го дерева і горітиме чудово. Тоді мій баран добряче
підсмажиться.

Арлекін і Полішинель спершу завагались, але, на-
лякані страшним поглядом хазяїна, вийшли і незаба-
ром повернулися, несучі попідруки Піноккіо, що зви-
вався, як вугор на березі, і розпачливо верещав:

— Ой татоньку мій, рятуй мене! Я не хочу помирати!

Г а н ч і р н и к — той, хто збирає, скуповує ганчірки.

З а м а ш н і й — тут: великий.

Р о ж ё н — металевий прут, на який настромлюють м'ясо,
рибу для смаження на вогні.

Про що мріяв дерев'яний хлопчик, ідучи до школи? Про
що свідчать його думки?

Які почуття охопили Піноккіо, коли він побачив лялько-
вий театр? Передай його стан, читаючи розмову з хлопчи-
ком. Які риси характеру Піноккіо виявились при цьому?

Як ляльки зустріли Піноккіо?

Знайди опис зовнішності хазяїна театру. Які порівняння
вживає автор, щоб підкреслити його жахливий вигляд?

А чи знаєш ти, що трапилось далі з героями цієї казки?
Розкажи.

Будьте дослідниками! Пригадайте казку Олексія Толстого
«Золотий ключик, або Пригоди Буратіно». Що спільного
й що відмінного у пригодах головних героїв?

АСТРІД ЛІНДГРЕН (1907—2002) — видатна шведська письменниця. Її книги для дітей перекладені багатьма мовами світу.

Чимало казок і оповідань покладено в основу мультфільмів, вистав, кінофільмів. Дітям подобаються її спритні, веселі, здібні до вигадок герої — Карлсон, що живе на даху, Пеппі Довгапанчоха, брати Лев'яче серце та інші.

Читачі ніяк не хотіли розставатися із дотепним Карлсоном і Малюком, тому письменниця видала три повісті про їхні пригоди.

Двічі, у 1958 і 1982 роках, А. Ліндгрен була нагороджена Міжнародною Золотою медаллю Г. Х. Андерсена.

ПРО КАРЛСОНА, ЩО ЖИВЕ НА ДАХУ

(Уривок)

Був чудовий весняний вечір, і вікно стояло відчинене. Білі фіранки легенько колихалися, немовби махали маленьким блідим зіркам, що мерехтіли вгорі на весняному небі.

Малюк підійшов до вікна і став дивитися надвір. Раптом він почув якесь легеньке дзижчання. Воно дедалі дужчало, і несподівано повз вікно повільно пролетів маленький товстий чоловічок. Це був Карлсон, що живе на даху, але ж Малюк ще не знав того.

Карлсон тільки зміряв Малюка довгим поглядом і полетів собі далі. Він зробив невеличке коло над дахом сусіднього будинку, облетів димар і повернувся назад до вікна. Тепер він додав швидкості і промчав повз Малюка, ніби невеличкий реактивний літак.

Він кілька разів пролітав отак за вікном, а Малюк стояв принишклий і очікував, що ж буде далі. Від хвилювання в нього аж мороз пішов по спині, бо ж не кожного дня отак перед очима пролітають маленькі товсті чоловічки.

Врешті Карлсон уповільнив літ біля самого підвіконня і сказав:

— Привіт! Можна присісти скраєчку?

— О, будь ласка, — відповів Малюк і докинув: — А що, важко отак літати?

— Тільки не мені, — поважно сказав Карлсон. — Мені нічого не важко, бо я найкращий у світі літун! Проте я не раджу кожному лантухові наслідувати мене.

— Як тебе звуть? — спитав Карлсон.

— Малюк. Хоч насправді я звусь Св'анте Св'антесон.

— А мене, уяви собі, як не дивно, звуть Карлсон. Просто Карлсон і годі. Привіт, Малюк!

— Привіт, Карлсоне! — сказав Малюк.

— Скільки тобі років? — спитав Карлсон.

— Сім, — відповів Малюк.

— Чудово. Підемо далі, — мовив Карлсон.

Він хвацько перекинув через підвіконня свої маленькі товсті ноги й опинився в кімнаті.

Тут Карлсон дістав із книжкової полицки Малюка його іграшкову парову машину.

— Давай запустимо її, — мовив він.

— Без тата не можна, — сказав Малюк. — Машину мені дозволяють заводити тільки разом з татом або братом Боссе.

— З татом, з Боссе або Карлсоном, що живе на даху, — зауважив Карлсон. — Найкращий у світі машиніст — це Карлсон, що живе на даху. Так і передай своєму татові!

Він миттю схопив пляшку з денатуратом*, що стояла побіч машини, наповнив маленьку спиртівку і запалив її.

Хоч він був і найкращий у світі машиніст, однак наливав спирт так незграбно, що на книжковій полиці з'явилась ціла калюжа. Вона загорілась, і навколо

машини затанцювало веселе голубе полум'я. Малюк злякано крикнув і кинувся до полиці.

— Спокійно, тільки спокійно! — мовив Карлсон і застерезливо підняв свою пухку руку.

Проте Малюк не міг бути спокійний, коли бачив, як горить. Він схопив стару ганчірку і погасив полум'я. Там, де горіло, на лаковій полиці залишилися великі негарні плями.

— Глянь, яка стала полиця, — зажурився Малюк. — Що скаже мама?

— Дурниці, не варто й згадувати, — мовив Карлсон. — Кілька маленьких плям — то дурниці. Так і передай своїй мамі!

Він уклякнув біля машини, і очі його заблищали:
— Зараз вона запрацює.

І справді, машина скоро почала працювати. «Пах-пах-пах», — пахкала вона. О, це була найкраща з усіх парових машин, і Карлсон так запишався, ніби сам її винайшов.

— Я мушу перевірити запобіжний клапан, — сказав він і почав завзято крутити якусь маленьку ручку. — Завжди може статися лихо, коли не перевіриш запобіжного клапана.

«Пах-пах-пах», — пахкала машина дедалі швидше й швидше. «Пах-пах-пах». Врешті вона почала задихатись, ніби мчала щодуху. Очі в Карлсона променіли.

Більше він нічого не встиг сказати, бо тут раптом почувся страшенний луск, і парової машини не стало, лиш уламки з неї порозліталися по всій кімнаті.

— Вона вибухнула! — захоплено вигукнув Карлсон, ніби це було найкраще, що могла зробити парова машина. — Справді-таки вибухнула! А який луск, ух!

Однак Малюк не міг так само радіти, як Карлсон. У нього на очах забриніли сльози.

— Моя машина... — схлипнув він. — Од неї залишились самі уламки!

— Дурниці, не варто й згадувати, — сказав Карлсон і безжурно махнув пухкенькою рукою. — Ти собі зможеш узяти нову парову машину.

— Де? — здивувався Малюк.

— У мене нагорі. Їх там є кілька тисяч.

— Де це в тебе нагорі? — спитав Малюк.

— Нагорі, у моїй хатці на даху.

— У тебе є хатка на даху? — перепитав Малюк. — І в ній кілька тисяч парових машин? І ти даси мені одну машину?

— Ну, звичайно.

— Зараз даси? — спитав Малюк.

— Ні, спочатку мені треба їх трошки оглянути, перевірити запобіжні клапани тощо. Спокійно, тільки спокійно! Днями ти її матимеш.

Малюк заходився збирати долі шматочки того, що недавно було його паровою машиною.

— Уявляю собі, що скаже тато, — занепокоєно про-
бурмотів він.

Карлсон здивовано підвів брови.

— Через машину? То дурниці, не варто й згадувати!
Так і передай своєму татові. Я б сам сказав йому це, як-
би міг ще трохи побути тут і зустрітися з ним. Але мені
треба зараз злітати додому, глянути, що там робиться.

— Так гарно, що ти прийшов до мене, — сказав Ма-
люк. — Хоч парова машина... Ти ще колись прийдеш?

— Спокійно, тільки спокійно! — мовив Карлсон і по-
крутив гудзика на животі приблизно проти пупа. Мо-
торчик зачмихав. Карлсон не рухався з місця, чекаючи,
поки він добре розкрутиться. Та ось Карлсон одірвався
від підлоги і закружляв по кімнаті.

— Мотор щось кашляє, — сказав він. — Треба буде
залетіти до майстерні, щоб його там змастили. Звичай-
но, я й сам міг би зробити це, адже я найкращий у світі
моторист. Та от часу нема...

Карлсон вилетів у відчинене вікно. Його маленька,
товста постать чітко вимальовувалась на тлі весняного
зоряного неба.

— Привіт, Малюк! — гукнув він, помахав своєю
пухкенькою ручкою і полетів.

*Дзижчання, реактивний, принішклий, уповільнив, дена-
туратом, запобіжний, вимальовувалась.*

Д е н а т у р а т — технічний спирт.

Чи відома тобі ця казка?

Прочитай, як знайомились Малюк і Карлсон. Чому Малюк
так хвилювався? Яким зображено фантастичного чоловічка
Карлсона? Як він себе вихваляв?

З якою інтонацією слід читати слова Карлсона? А Малюка?
Знайди у тексті зачин, основну частину і кінцівку.

Підготуйся стисло розповісти прочитаний уривок з казки.

П о п р а ц ю й т е р а з о м! Уявіть, що поданий уривок треба
відобразити в семи кадрах діафільму. Спробуйте визначи-
ти їх зміст і послідовність розташування.

Позмагайтеся, хто швидше знайде абзаци зі словами:
веселе голубе полум'я; мчала щодуху.

ВІЗЬМУ ПЕРО І СПРОБУЮ...

Ти вже багато дізнався про життя і творчість письменників. Чи звернув ти увагу, що творчі люди з дитинства дуже багато читають, цікавляться природою, люблять малювати?..

Як же розвинути в собі творчі здібності? Вчися спостерігати, прислухайся і запам'ятовуй влучні слова, уявляй прочитане і почуте, не обминай увагою незвичайне. Спробуй по-своєму змінити, доповнити, продовжити прочитане, але так, щоб це було цікаво!

Я бачу, як обрій розтав у імлі,
а човен, мій човен, пливе до землі.
А хвиля шепоче чарівні слова,
свої таємниці мені розкрива.

Валентин Струтинський

ДИВНА ЗВИЧКА

Що б мені не говорили
хтось з батьків чи вчителів, —
я на все шукаю рими,
ніби хтось мене завів...

Скаже тато: — Як уроки? —
Я йому: — Летять сороки!

Скаже мама: — Ти поїв? —
Я їй тут же: — Сто корів!

Вчитель каже: — Йди до дошки! —
Я і тут: — Варення ложка! —
Вчитель: — Що учив ти вдома? —
Я у відповідь: — Солому!
— Ставлю «два»! — підводить очі.
— Ква! — кажу я, хоч не хочу...

Зрозуміло: мама — в сльози,
каже:
— Ти мене тривожиш!..

Ось і лікарю мене вчора показали.
Але він сказав: — Мине.
Хвилювання — зайві.
Хай хлопчак побільше спить...

Ну а я йому за мить:
— Зайві хвилювання?
Знайде Коля Ваню!

Мама — в сльози знов:
— Пробачте! —

Ну а лікар їй: — Не плачте! —
І злякався раптом сам —
адже в риму він сказав!..

Вже й мені
це все набридло,
та чомусь до голови
знову лізуть
рими й рими,
хто б і що б не говорив...

Ви питаєте: що ж буде?
Я і сам багато думав
і скажу вам по секрету:
мабуть, буду я поетом!

Анатолій Костецький

Який, на твою думку, цей вірш — гумористичний, повчальний?

Які рими видались тобі смішними, несподіваними?

ЯК НЕЗНАЙКО СКЛАДАВ ВІРШІ

Після того як з Незнайка не вийшло художника, він вирішив зробитися поетом і складати вірші. В нього був один знайомий поет, який жив на вулиці Кульбаби. По-справжньому цього поета називали Пудик. Але, як відомо, поети дуже люблять красиві імена. От і Пудик, коли зробився поетом, прибрав собі інше ім'я і став зватися Квітик.

Одного разу Незнайко прийшов до Квітика й сказав:
— Слухай, Квітику, навчи мене складати вірші.
Я теж хочу бути поетом.

— А в тебе здібності є? — запитав Квітик.

— Звичайно, є. Я дуже здібний.

— Це треба перевірити, — сказав Квітик. — Ти знаєш, що таке рима?

— Рима? Ні, не знаю.

— Рима — це коли двоє слів закінчуються однаково, — пояснив Квітик. — Наприклад, будка — вудка, коржик — моржик. Зрозумів?

— Зрозумів.

— Ну, скажи риму на слово «палка».

— Корзинка, — відповів Незнайко.

— Ну яка ж це рима: палка — корзинка! Ніякої рими в цих словах нема.

— Чому нема? — сказав Незнайко. — Слова ж закінчуються однаково.

— Цього мало, — сказав Квітик. — Треба, щоб слова були схожі, щоб виходило складно. Ось послухай: палка — галка, пічка — свічка, книжка — мишка...

— Зрозумів, зрозумів! — закричав Незнайко. — Палка — галка, пічка — свічка, книжка — мишка. От здорово! Ха-ха-ха!

— Ну, придумай риму на слово «пакля», — сказав Квітик.

— Шмакля, — відповів Незнайко.

— Яка шмакля! — здивувався Квітик. — Хіба є таке слово?

— А хіба нема?

— Звичайно, нема.

— Ну, тоді рвакля.

— Що це за рвакля така? — знову здивувався Квітик.

— Ну, це коли рвуть що-небудь, то виходить рвакля, — пояснив Незнайко.

— Не бреш, — сказав Квітик. — Такого слова не буває. Треба добирати такі слова, що бувають, а не вигадувати.

— А коли я не можу підібрати іншого слова?

— Значить, у тебе немає здібностей до поезії.

— Ну, придумай сам, яка тут рима, — сказав Незнайко.

— Зараз придумаю, — відповів Квітик.

Він став посеред кімнати, склав на грудях руки, голову схилив набік і почав думати. Потім підняв голову вгору і думав, дивлячись на стелю. Потім узявся руками за підборіддя, опустив голову вниз і став думати, дивлячись на підлогу. А проробивши це, він став ходити по кімнаті й тихенько бубоніти:

— Пакля, бакля, вакля, дакля, макля, мракля... —

Він довго так бубонів, потім сказав: — Тьху! Що це за слово? Це якесь таке слово, що до нього немає рими!

— Ну от! — зрадів Незнайко. — Сам вигадуєш слова, що не мають рими, а кажеш, що я нездібний.

— Ну, здібний, здібний, тільки відчепись од мене, — відповів Квітик. — У мене вже голова заболіла. Старайся, щоб була думка й рима, ось тобі й вірші.

— Невже це так просто? — здивувався Незнайко.

— Звичайно, просто. Головне — здібності мати.

Незнайко прийшов додому й одразу взявся складати вірші. Цілісінький день він ходив по кімнаті, дивився то на підлогу, то на стелю, брався руками за підборіддя і щось бурмотів собі під ніс. Нарешті вірш був готовий, і він сказав:

— Послухайте, братці, якого вірша я склав.

— Ану, ану, про що той вірш? — зацікавилися всі.

— Це я про вас склав, — признався Незнайко. — Ось про Знайка слухайте:

Знайко йшов гулять на річку,
перестрибнув через овечку.

— Що? — закричав Знайко. — Коли це я стрибав через овечку?

— Ну, це тільки у віршах так говориться, для рими, — пояснив Незнайко.

— Так ти що, задля рими вигадуватимеш на мене всілякі нісенітниці? — спалахнув Знайко.

— Звичайно, — відповів Незнайко. — Навіщо ж мені вигадувати правду? Правда, вона й так є.

— От спробуй ще, тоді знатимеш! — погрозив Знайко. — Ану, що ти там про інших склав?

— Ось послухайте про Поспішайка, — сказав Незнайко.

Поспішайко був голодний,
проковтнув він прас холодний.

— Братці! — закричав Поспішайко. — Що він про мене вигадує! Ніколи я холодної праски не ковтав.

— Та ти не галасуй, — відповів Незнайко. — Це я просто для рими сказав, що прас був холодний.

— Та я взагалі праски не ковтав — ні холодної, ані гарячої! — кричав Поспішайко.

— А я і не кажу, що ти проковтнув гарячу, так що можеш заспокоїтись. Ось послухайте краще вірш про Якосьбудька.

В Якосьбудька під подушкою
лежить солодка пампушка.

Якосьбудько підійшов до свого ліжка, заглянув під подушку й сказав:

— Брехня! Ніякої пампушки тут немає.

— Ти нічого не розумієш у поезії, — відповів Незнайко. — Це для рими так говориться, що лежить, а насправді не лежить. Ось ще про Пілюлька склав.

— Братці! — закричав Пілюлька. — Треба припинити це знущання! Невже ми будемо спокійно слухати, що він тут бреше на всіх?

— Досить! — закричали всі. — Ми не хочемо більше слухати! Це не вірші, а якісь дражнилки.

Тільки Знайко, Поспішайко і Якосьбудько кричали:

— Нехай читає! Прочитав про нас, то хай і про інших читає.

— Не треба! — кричали інші. — Ми не хочемо.

— Ну, якщо ви не хочете, то я піду прочитаю сусідам, — сказав Незнайко.

— Що? — закричали тут усі. — Ти ще підеш перед сусідами нас соромити? Тільки спробуй! Можеш тоді й додому не приходити.

— Ну, гаразд, братці, не буду, — згодився Незнайко. — Тільки ви не сердьтеся на мене.

Відтоді Незнайко більше не складав віршів.

Микола Носов

По працюйте разом! Чи знаєте ви, з якої книжки цей уривок? Про кого в ній розповідається? Який подібний твір ви читали у другому класі? Хто його автор?

Як Квітик пояснював, що таке рима? Як зрозумів його Незнайко? А як би ви пояснили?

Зверніть увагу на імена героїв казки. Про які риси характеру вони свідчать?

Знайдіть у тексті уривки, де описано, як «думали» Квітик і Незнайко.

Чому друзі образились на Незнайкові вірші?

Підготуйтеся до читання тексту в особах. Скільки буде читців?

Прислів'я

Умій сказати, умій і змовчати.

СЛУХАЛА ЛИСИЧКА СОЛОВ'Я

Слухала Лисичка Солов'я.

Думала Лисичка: «Ну, а я?

Маю черевички

й шовкові спіднички.

Чим же гірша пісенька моя?»

Ти, Лисичко, хитра, та дарма.

Вбралася ти гарно, а німа.
Що ті черевички
й шовкові спіднички,
як у тебе голосу нема.

Іван Світличний

Якою ти уявляєш Лисичку?
Прочитай, що поет говорить про спів Лисички. Чи погоджуєшся ти з його думкою?

Роз'єднай слова і прочитай прислів'я.

Якаголовонька, такайрозмовонька.

Умій у звичайному побачити незвичайне!

КОРІНЕЦЬ

Корінець, корінець —
де початок, де кінець?
Мов пружина, скручений,
з деревом розлучений.

Дідусь надібав корінця
і погукав:

— Андрійку!

На що подібна штука ця? —

А я кажу:

— На змійку!

Дав ножика мені дідусь,
і я стружу — не одірвусь.

Тонкий підправив хвостик,
зробив голівку плоску.
Їй вставлю очі-камінці,
язик роздвою на кінці.

І всі кричать:

— В Андрійка,

погляньте, справжня змійка!

Тамара Коломієць

Звідки взялася в Андрійка справжня змійка? Завдяки чому, на твою думку, хлопчику вдалося зробити гарну іграшку?

ЛІСОВЕ КОРІННЯ

Яке химерне лісове коріння!
Попід ногами скрізь його сплетіння.
Ось корінець, мов каченя бокáте*:
є дзьоб і вічка, й білі ноженята.
А цей мов равлик, цей немов лисиця,
цей випуклий — смішна залітна птиця.
Так можна цілий день ходити по діброві
і зустрічати постаті казкові.
Дива та й годі у великім лісі —
химерно пружні корінці сплелися.

Валентина Ткаченко

Б о к á т и й — який має великі боки.

Які дива побачила поетеса в лісі?
Знайди у вірші порівняння. Які образи вони створюють?
Чи доводилось тобі бачити подібне?

ПОЛЬОВІ ДЗВІНОЧКИ

Піднімає джміль фіра́нку*,
Каже: — Доброго вам ранку!
Як вам, бджі́лко, ночувалось?
Чи дощу не почувалось?

Виглядає бджі́лка з хатки:
— У дзвіночку добре спатки.
Цей дзвіночок — як намет.
Тільки дощ — як кулет.

Ліна Костенко

Ф і р á н к а — занавіска.

Уяви картину, описану у вірші. Що в ній казкового?
Знайди рими. Яка з них тебе здивувала?
Пофантазуй! Придумай розповідь «Клопоти бджілки, яка живе у дзвіночку».

УДВОХ ІЗ ПЕСИКОМ

Чогось мені невесело,
хоч маю вдома песика.
Він дивиться розумно,
але мені з ним сумно.

Я міг би скрипку взяти
і весело заграти —
не граються мені
етюди та пісні.

Я міг би злізти звично
на стінку гімнастичну,

гойдатись на канаті,
що у моїй кімнаті.

Але мені не милі
всі речі у квартирі.
Сказали батько й мати,
щоб друзів не пускати,
бо живемо заможнo,
до нас ходить не можна.

Сиджу, дивлюсь на песика.
Чогось мені невесело.

Василь Марсюк

Прочитай вірш. Що ти хотів би змінити?

Придумай оповідання про хлопчика: де він живе, який на вигляд, що одного разу з ним трапилося.

ВІТРЯЧОК

Вітрячок весело обертався на високому пагорбку, мов горобчик, вимахував крильцями, висвистував свою довгу й одноманітну пісеньку:

Я швидесенький Вітряк,
обертаюсь так і сяк.
І мене ніхто й на мить
не посміє зупинить!

І раптом Вітрячок зупинився.

— Дивно, — показав він уголос, — що це зі мною трапилося?

— Нічого особливого, — озвався поряд дядько Вітер, — просто я ліг на шовкову траву відпочити.

— Ти хто такий?

— Той, хто допомагає тобі обертатися. Звуся я Вітер.

— Не чув про такого! — невдоволено показав Вітрячок.

— До речі, від мене походить і твоє ім'я: Вітрячок. Правда, схожі?

— Та я зараз!.. Та я...

— Якщо ти, Вітрячку, збираєшся залякати мене, тоді я змушений буду полетіти геть. А ти служитимеш сідалом для галок і горобців.

— Та я... Я, дядьку Вітре, хотів би вибачитися перед вами за свої слова... Перепочили трошки, то, може, продовжимо свою роботу? До того ж у мене навіть пісня нова народилася:

Ми — єдина сім'я:
дядько Вітер і я,
і ніхто зупинить
нас не зможе й на мить!

З того часу...

Ігор Січовик

З якою інтонацією треба читати слова Вітрячка? А Вітру? Які слова читатимеш невдоволено, які — здивовано, а які — з вибаченням?

Спробуй проспівати пісеньку Вітрячка.
Придумай продовження казки.

Склади речення, у яких були б слова, що риму-
ються.

Продовж ланцюжки римованих слів:

квіти — діти, ...
картина — малина, ...
листочок — місточок, ...
ліс — приніс, ...

гілка — білка, ...
казка — в'язка, ...
співають — грають, ...
мак — рак, ...

Прочитай вірш. Доповни його словами, що римуються.
Розкажи, що зображено на малюнку.

ВЕСНЯНІ КВІТИ

Весна — чарівниця,
неначе ... ,
наказ свій послала,
щоб краса ...
І проліски, і травка,
й зелена ...
і кульбаба рясна,
й фіалочка ...
Всі квіти весняні
веселі ...
З-під листя виходять
голівки ...
од сну зимового
до сонця ... !

Олена Пчілка

Уяви картини, описані у віршах. Спробуй передати їх у ма-
люнках. Які фарби тобі знадобляться?

ЗАХІД СОНЦЯ

Небо — мов у вогні!
Запалала блакить...
І здається мені:
все палає, горить, —
луки, поле,

ставок,
наш город
і садок.
У вогнисті вінки
одяглися квітки!

Марія Познанська

ОЧЕРЕТ

Як гарно і тихо навколо!
Сховалися зорі... Світає...
Гаряче рожеве півколо
поволі виходить з-за гаю.
Вітрець не гойдає травичку,
рясний очерет не колише...
...Ой! Гуси злетіли на річку
і крильми розбризкали тишу.

Лідія Компанієць

Прочитай, як поет пояснив, звідки взялася жирафа.
Спробуй пофантазувати про те, як виникла ця тварина.

ЖИРАФА

Звідки взялася жирафа?
...А була на те причина,
бо звичайна конячина
дуже вже цікава стала —
в кожну дірку заглядала:
«Що та як?» — усіх питала,
свого носа всюди пхала,
всім цікавилась надмірно —
шия й витяглась манірна...
і тепер
ота невдаха —
не конячка, а жирафа.

Василь Войтович

ЩО ТАКЕ ШКОЛА ПІД ГОЛУБИМ НЕБОМ?

Теплий літній вечір. На голубому небі спалахує перша зірочка. Щодня до мене приходять діти... Ми сідаємо під столітнім дубом. Замоває село, засинає степ, із саду долинають таємничі звуки, спить озеро. Увесь світ навколо нас спить, лише зірочка в небі мерехтить та цвіркун співає.

Це і є наша Школа під Голубим Небом. Діти приходять у світ казки. У ці прекрасні літні вечори ми

стаємо поетами — складаємо казки. Все, що ми бачимо, здається нам у ці дивовижні години казкою. —

Василь Сухомлинський

Давно вже немає серед нас великого Вчителя — Василя Олександровича Сухомлинського. Але у Павлиській школі, якою він багато років керував, діти продовжують створювати казки.

Прочитайте казки учнів початкових класів.

Поміркуйте над їх змістом.

КАЗКИ УЧНІВ ПАВЛИСЬКОЇ ШКОЛИ

РОСИНКИ-ПЕРЛИНКИ

Чи знаєте ви, друзі, де береться роса? Ні?

Тоді встаньте рано-вранці і розпитайте в сонечка. Мені воно розповіло таку пригоду.

Був у хмаринки день народження. Усіх своїх друзів запросила вона на свято. Сонечко вбралося найкраще. На голову вдягло золоту корону, а на шию — намисто з росинок-перлинок. І так воно танцювало і веселилось, що нитка порвалася і все намисто розгубилось між квітами і травами.

З того часу кожного дня сонечко встає дуже рано і старанно збирає свої росинки-перлинки.

Владислав Курка, учень 2 класу

ЯК ГОРОБЧИК У ВИРІЙ ЛІТАВ

Був собі горобчик. Звали його Чивом. Якось він почув розмову качок.

— Вже холодно, треба летіти у вирій, — сказав вожак Кряка.

— Так, так, так, — закричали інші качки на знак згоди.

Чив підлетів ближче:

— А що це таке вирій? — запитав горобчик.

— Це такий край, де завжди тепло, — відповів Кряка.

— А мухи там є? — знову запитав Чив.

— Є, є, є! — закричали інші качки.

— А коли ви летите? — запитав горобчик.

— Сьогодні ввечері, — сказав вожак.

— Можна я полечу з вами?

— Можна. Але знай, що дорога буде важка.

Настав вечір. Чив прилетів до річки. Качки були готові до польоту. Всі дружно знялися і полетіли.

Горобчик летів останнім, бо був у ключі найменшим. На півдорозі їх застав вітер. Та такий сильний, що качки летіли з малою швидкістю, але Чив не встигав. Він втомився і вирішив перепочити. А коли буря вщухла, повернувся назад. Відтоді він у вирій не літає, а зимою шукає поживу біля людських осель.

Іван Пономарьов, учень 3 класу

Пригадайте, поміркуйте

- Пригадайте назву розділу. Як ви її розумієте?
- У яких творах жартівливо, з усмішкою розповідається про те, як складають вірші? Хто їх автори? Продовжте речення: *У віршах має бути не лише рима, а й...*
- Поміркуйте над тим, як уява допомагає побачити нове у відомому, незвичайне у звичайному. Наведіть приклади із свого досвіду.

Прислухайтеся до голосу природи!
Спробуйте скласти власні казки!

Підготуйтеся до останнього уроку з «Читанкою»

- Перегляньте зміст. Яким розділом розпочинається підручник, а яким — завершується?
- Який розділ розпочинається віршем «Дивосвіт, дивосвіт...»? Знайдіть його. Пригадайте, які поети розкрили вам світ природи і дитинства у своїх творах.
- Підготуйтеся прочитати виразно вірші, які вам найбільше сподобались.
- У творах яких жанрів розповідається про пригоди з життя ваших ровесників? Хто їх автори?
- Малюнки до яких творів вам найбільше сподобались? Чому?
- Підготуйтеся і проведіть вікторину «Найуважніший читач».

Бажаю вам радісного літа
і зустрічей з цікавими книжками!

ВІДГАДКИ ДО ЗАГАДОК

- С. 12. Річка.
- С. 30. Ластівка.
- С. 43. Луна. Равлик. Черепаха. Кит.
- С. 49. Небо і сонце.
- С. 61. Горіх.

СТОРІНКИ ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ

Хотів би я знати... <i>Олекса Кобець</i>	4
Горобчик і Вогонь. <i>Василь Сухомлинський</i>	5
Пастух рогатий. <i>Іван Сенченко</i>	5
Скільки років Діду Морозу. <i>Алла Коваль</i>	8
Якого кольору слова. <i>Євген Гуцало</i>	9
Скільки рік в Україні? <i>Володимир Лучук</i>	11
Як розмовляють тварини. <i>Володимир Бондаренко</i>	12
Неслухняна кулькова ручка. <i>Марк Беденко</i>	13
Чи любиш ти читати журнали? <i>Олександра Савченко</i> ...	16

ШЕВЧЕНКОВЕ СЛОВО

Малий Тарас чумакує. <i>Антін Лотоцький</i>	20
Тарас у наймах. <i>Оксана Іваненко</i>	22
Село! І серце одпочине... <i>Тарас Шевченко</i>	24
І досі сниться: під горою... <i>Тарас Шевченко</i>	24
Тече вода із-за гаю... <i>Тарас Шевченко</i>	25
Над «Кобзарем». <i>Вадим Скомаровський</i>	26

ВІРШІ ПРО СВІТ ПРИРОДИ І ДИТИНСТВА

Дивосвіт, дивосвіт... <i>Любов Забашта</i>	28
--	----

Марійка Підгірянка

Що я люблю	28
Співанка про місяці	29
Діти й ластівка	30

Наталя Забіла

Хто сильніший?	31
Чотири пори року	35
У дитячому театрі	37

Грицько Бойко

Як невдаха виступав	39
Хвастунець	40
Сашко	40

Веселинки	41	
Змагання	41	Ва
Де Іванко?	41	
Пояснила	42	
Якби	42	
Скоромовки	42	
Бабуся	42	
Краб	42	Єв
Загадки	42	
Дмитро Павличко		
Розмова	43	Аг
Гном	44	
Птиця	46	
Мрія	47	Яд
Анатолій Костецький		
Імена	48	
Не хочу!	48	
У гостях	50	
Бюро знахідок	51	
Тамара Коломієць		
Дбайкова пісенька в дорозі	54	Л
Хто розсипав роси	55	
Чоловічки	56	
Їжаки	57	С
Анатолій Качан		
Обтрусили яблука	58	
Ластівки	59	
Дівчинка і море	59	
Степан Жупанин		
Ліщина	61	
Загадка	61	
Оленчині вишивки	62	
Сім вітрів	63	

ОПОВІДАННЯ ПРО СПРАВИ ТВОЇХ РОВЕСНИКІВ

Василь Сухомлинецький

Красиві слова і красиве діло	66
Кінь утік... ..	67
Гвинтик	69
Який слід повинна залишити людина на землі?	69

Євген Гуцало

Перебите крило	71
----------------------	----

Анатолій Григорук

Хто міняє, той нічого не має	81
В гурті й пісня в лад іде	84

Ярослав Стельмах

Ловись, рибко! (Уривок з повісті «Найкращий намет»)	87
---	----

ІЗ СКАРБНИЦІ КАЗКАРІВ СВІТУ

Кіт у чоботях. (Скорочено) Шарль Перро	98
Зачарована красуня. Брати Грімм	105
Горбоконик. (Уривки) Петро Єршов	110
Пригоди Піноккіо. (Уривок) Карло Коллоді	115
Про Карлсона, що живе на даху. (Уривок) Астрід Ліндгрен	120

ВІЗЬМУ ПЕРО І СПРОБУЮ...

Я бачу, як обрій розтав у імлі... Валентин Струтинський	126
Дивна звичка. Анатолій Костецький	126
Як Незнайко складав вірші. Микола Носов	127
Слухала Лисичка Солов'я. Іван Світличний	131
Корінець. Тамара Коломієць	132
Лісове коріння. Валентина Ткаченко	133
Полюві дзвіночки. Ліна Костенко	133
Удвох із песиком. Василь Марсюк	134
Вітрячок. Ігор Січовик	135
Меланяні квіти. Олена Пчілка	136
Під сонця. Марія Познанська	136

Очерет. <i>Лідія Компанієць</i>	137
Жирафа. <i>Василь Войтович</i>	137
Що таке Школа під Голубим Небом? <i>Василь</i> <i>Сухомлинський</i>	137
Казки учнів Павлівської школи	138
ВІДГАДКИ ДО ЗАГАДОК	140

Навчальне видання

САВЧЕНКО Олександра Яківна

ЧИТАНКА

Підручник для 3 класу

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

ЧАСТИНА ДРУГА

Відповідальна за випуск **М. М. Москаленко**

Редактор **І. П. Коваленко**

Художній редактор **І. П. Васильєва**

Художник обкладинки **Л. А. Кузнецова**

Технічний редактор **М. С. Губар**

Комп'ютерна верстка **Ю. С. Лисенко**

Коректори **Л. В. Липницька, І. М. Ситниченко**

Здано до набору 22.05.03. Підписано до друку 24.07.03. Формат 70×100/16.

Папір офс. Гарнітура шкільна. Друк офс. Ум. друк. арк. 11,7+0,33 форз.

Ум. фарбовідб. 48,77. Обл.-вид. арк. 8,04+0,55 форз.

Тираж 500 000 прим. (4-й завод 300 001—400 000 прим.).

Вид. № 36892. Зам. № 02-09.

Набір та верстка комп'ютерного центру видавництва «Освіта»

Видавництво «Освіта», 04053, Київ, вул. Ю. Коцюбинського, 5.

Спідоцтво ДК № 27 від 31.03.2000 р.

ПП «Торнадо»

м. Харків, вул. Космічна, 21а.